

PERÚJÍTÁS A DUK-DUK ÜGYBEN

A duk-duk affér úgy hagyományozódott a kortársakról napjainkra, mint Ady „jellemgyöngeségének” megdönthetetlen bizonyítéka, és szinte sablonszerűen kötelezővé vált a megalkuváson, áruláson egyébként soha tetten nem ért költőt ezen az egy ponton elmarasztalni. Ez az immár tabuvá lett elmarasztaló ítélet az eddig ismert tények alapján jogosnak látszik, de az eddig ismert tények annyira hézagosak, annyi bennük a homály és az irracionális elem, hogy feltétlenül következetesebb vizsgálatot érdemelnének. Hatvan év óta mégsem kísérelte meg senki a könyvtárnyi Ady irodalomban, hogy a duk-duk ügyben hozott ítéletnek ellentmondásos indoklását közelebbről szemügyre vegye, hogy a körülményeket lehető teljességükben kritikusan mérlegelje. Szokás ugyan az enyhítő körülmények között általánosságban felsorakoztatni az Adyt ért egyre súlyosbodó támadásokat, a szubjektív okok közt Ady pénztelenségét, magányosságát, de a közvetlen előzmények tekintetében a rendkívül kusza kortársi emlékezéseken máig sem jutottunk túl.

Előljáróban leszögezzük, hogy ez az írás nem a felmentő ítélet érdekében tartandó védőbeszédnek készült, mindössze az eddig ismert adatok tényszerűségét kívánja ellenőrizni, és szigorúan filológiai módszerrel néhány új tényt sorakoztat fel az eddigiek mellé. Szembesíteni kívánja továbbá az egymásnak ellentmondó tanúvallomásokat, s kiszűrni azokból mindent, ami szándékos vagy szándéktalan ferdítés, torzítás vagy legenda. Az Ady jellemére vonatkozó ítélezés helyett pedig azt az általánosabb és az Ady-életmű szempontjából is relevánsabb kérdést szeretné felvetni és megválaszolni, hogy mi volt a

duk-duk affér valódi tartalma, mi volt az értelme, a jelentősége a század elején zajló és a társadalmi harcoknak utat törő irodalmi háborúság szempontjából.

Előbb azonban próbáljuk meg végigkísérni a duk-duk ügy fejleményeit a *Nyugat* megindulásától az ominózus cikk megjelenéséig.

Irodalmi harcok A Holnap megjelenése előtt

Az 1908-as esztendő, a *Nyugat* megindulásának éve természetesen fellobbantotta az irodalmi modernség körüli vitákat. Ezek beharangozásaként fogható fel Rákosi Jenő újévi vezércikke a BH-ban (vö. Király István: Ady Endre. I. 622.). De azonnal reagál a *Nyugatra* az *Alkotmány* is, éspedig a jan. 23-i számban Nemere, a febr. 20-i számban Görcsöni Dénes. És nem marad el *A Hét* sem, melyben Márkus László *E föld a lelkek temetője* címmel háborodik fel a *Nyugat* kozmopolitizmusán: „Nem igaz, hogy ez a magyar ugar a lelkek temetője, csupán az impotensek temetője ez a föld. . .” (1908. márc. 29.) Ezek a támadások névvel vagy név nélkül, de már nyíltan Adyt veszik célba az egész *Nyugat* irányáért.

A Kisfaludy Társaság febr. 9-i ünnepélyes közgyűlésén csaknem minden felszólaló megkongatja a vészharangot az új irodalom ellen. Beöthy Zsolt elnöki megnyitójában egyebek közt így beszélt:

„Harc, az eszméknek és érdekeknek harca folyik körülöttünk, és zúgja át viharzó hangjaival az irodalom berkeit is. (. . .) Az irodalomban is megjelent, s napról napra élesedik az a vészes ellentét, melyre utaltam. Élesedik, igen sajátságosan, nem annyira a régibb nemzedék konzervativizmusa, mint inkább az újnak türelmetlen kizárólagossága által.”

A továbbiakban Beöthy Zsolt a nemzeti lélektől való elszakadással vádolja a moderneket. Vargha Gyula ezzel összhangban, de még élesebb hangon támad:

„Magyar nyelven kezdik megtagadni nemzeti múltunkat, gúnyos kicsinyléssel rántani a porba a magyar szellem nagy alkotásait, s magyar nyelven idegen szellem mérgét oltani irodalmunkba.”

Ábrányi Emil, Ady egykori pártfogója versbe foglalja a modernnek elleni támadást. Íme *Levél Gyulai Pálhoz* című versének két strófája:

És fölkiáltok: Mért nem jössz elő?
Korbácsra-méltó, aljas verselő,
Kánkán-poéta hejh van itt elég!
Hazát, hitet gyalázó csöcselék!
Egészen romlott s félőrült csapat,
Mely durván bőgi, hogy minden szabad,
És cédaság a legfőbb ideál!
Ha csapnád őket, agg Gyulai Pál! . . .

O hogyha jönnél, mint vén Toldi jött,
Szétütni e visongó nép között! . . .
Ha — díjazván a fajtalan danát —
Tollas botod fejükhöz sujtanád! . . .
Ha nyolcvan-éves, üde ifjúságod
Meggzégyenítné ezt a féreg-rágott
Ifjonc-hadat! . . . Ha mintát állanál
A férfiságból, agg Gyulai Pál! . . .

Ezen felbátorodva közli Szabolcska is első gúnyversét a BH febr. 16-i számában *Új költészet* címmel.

Rákosi Jenőnek Ignotus válaszol *Hagyomány és egyéniség* c. esszéjével (Ny 1908. jan. 16.), Beöthy Zsoltnak pedig ugyancsak ő *Utóirat (A perszekutor esztétikáról)* c. cikkével (Ny 1908. febr. 16.). Erélyesebben vág vissza az egész Kisfaludy Társaság-i együttesnek Bálint Aladár a *Szocializmus* 1907—908. évf. 8. számában (1908. febr.) többek közt a következőkkel:

„A vénhedt Kisfaludy Társaság nagygyűlésén történt az eset, hogy Vargha Gyula, a költészetben a szürke senki, aggódva mutatott arra a veszedelmes jelenségre, hogy idegen szellem mérge kezdi ki irodalmunkat, és Ábrányi Emil, a 'forradalmár' unszolgatta Gyulai Pált, mondván: kívánná, hogy az agg kritikus néha-néha most is megjelenék a hazát és hitet gyalázó *aljas* verselők között, ha jönne, mint vén Toldi, hogy tollas botjával szerteüssön a fajtalan énekesek között. E nagygyűlésen Beöthy Zsolt díszbeszédet vágott ki az ún. nemzeti lélekről. Maga a tény nem éppen fontos, azonban az a szokatlanul támadó hang, mely a beszédét és társainak versét, beszámolóját áthatotta, gondolkodóba ejt sokakat. A nem létező nemzeti lélek

ismeretlen és valószínűleg nem létező ellenfeleit támadták és piszkolták a jeles urak, holott valószínűleg nem is ismerik védencüket. Mi majd megismertetjük, előbb azonban ideiktatjuk Beöthynek a nemzeti lélekre vonatkozó megállapítását: 'Egész történeti életünknek, az élet minden emlékének van egy uralkodó bélyege, melyből belső valónk legföltűnőbb tulajdonságai származni látszanak vagy legalább vele a legbensőbb összefüggésben vannak. Ebben a bélyegben legjellemzőbben fejezi ki magát a magyar közlélek, mely itt jogos és jogtalan osztályokat, a nemzetnek ősi származású és beolvadt elemeit egyaránt és minden időben áthatotta. Ez a jellemző bélyeg ott van történetünk összes tetteinek (Dózsa tüzes trónja, jobbágynyúzás) és alakulatainak sorában' stb. Majd: 'Itt a réginek és újnak, a hagyományos és áhított rendnek meg nem tisztult, egymást át nem ható zavaros keveredése. Ott még áthatni nem is akaró, *éles, értetlen* és mindent kockáztatni kész ellentétbe szegeződése.' Félre nem érthető, a moderneket aposztrofálta ekképpen a jeles főrend. Mennyi rövidlátás, mennyi hazugság, mennyi rosszakarat ebben a néhány sorban.

Hol van ma az az egység, mely a jogos és jogtalan osztályokat, az ősi származású (fajmagyar) és bevándorolt elemeket *egyaránt és minden időben* áthatotta? Hol van ma, hol volt tegnap és hol volt tegnapelőtt? Volt-e egyáltalában valamikor? Beöthyről föltételezzük, hogy ezt tudja, azt azonban már nem, hogy ezt tisztességesen vallja is.

Egyáltalán melyik nemzeti lelket gondolja Beöthy? Azt, amelyik a gyárak tövében fakad, vagy pedig azt, amelyet a Szent-Imrések képviselnek? Ezek között egység nincs, az bizonyos. Melyik az igazi? Ezt mondja meg Beöthy!

Hogy a múltban nem volt ugyanígy? Hát a bujdosó kuruc legények nemzeti lelke azonos volna az általuk megénekelt kártevő Sándorokéval, azt se hiszem. (...)"

Király István jól látja, hogy Rákosi Jenő cikke óta az irodalmi támadások egyre nyíltabban politikai jelleget öltöttek. Csakhogy a jobboldalon hamarabb kialakult az egységfront az új irodalom ellen, mint a baloldalon annak védelmében.

A Kunfi-szerkesztette *Szocializmus* általában a modern irodalom mellett foglalt állást. Bresztovszky Ernő Garami drámájáról írva is beleszövi cikkébe (*Megváltás felé* 1908. 14. sz. jún.) az új irodalmi irányzat és Ady dicséretét: „Ez a közönség már várja a magyar társadalmi drámát: az Ady-poézist a magyar színpadon.” A szociáldemokrata párt állás-

foglalása azonban korántsem ilyen egyértelmű. Jóval az ismert ún. *Népszava*-vita előtt, a párt 1908 áprilisában tartott kongresszusán már elhangzott néhány elítélő vélemény a modern irodalomról. Erről az *Alkotmány* ápr. 23-i száma siet tudósítani, kapva kap a kongresszuson elhangzott gyalázkodáson: „bordély irodalom”. Ezt a címet adja névtelen vezércikkének is.

A *Népszava* tudósításából kiderül, hogy az 1908. ápr. 19-én kezdődött szociáldemokrata pártkongresszuson a küldöttek egy része támadta a modern irodalmat. Az ápr. 21-i számban azt olvassuk, hogy a Pártagitáció és pártsajtó c. napirendi ponthoz (melynek beszámolóját Weltner Jakab tartotta) Forgách Dezső a többi közt ilyeneket szolt hozzá:

„A *Népszava* Olvasótárát ma nem lehet a proletárcsalád szellemi táplálékául odaadni, mert ez bordély-irodalom. Ide degenerált ifjak irkálnak, s talán az ő polgári családjukban megjárja az irodalomnak az a fajtája, de nem való a munkásoknak.”

(A *Népszava* Olvasótárába tudvalevően gyakran írt Ady, Kosztolányi, Révész Béla stb.) Malasits hozzászólásából idézzük a *Népszava* nyomán:

„A *Népszava* . . . irodalmi része kritikán aluli. Nem alkalmazkodik az olvasók irányához. Tessék épkézláb mondatokat írni, magyarul, érthetően, hogy megérthesse a munkás és ne adjunk neki olyan valamiket, ami alul tömjén, fölül villámhárító. Ez a mostani irodalma nem egészséges irodalom. Ez az irodalom nem egyéb, szógimnasztikánál. Ez nem reakciós vélemény. A *Népszava* nem arra való, hogy enervált fiatal emberek vagy szikkadt agyú bácsik kísérleti helye legyen, hanem tessék a munkásság értelmi színvonalára fölemelni.”

Vágó Béla is támadja a moderneket, de Ady nevét ő sem mondja ki. Garami válaszában szerepel először Ady neve:

„Vannak olvasók, akik szeretik Csizmadia Sándor tárcáit és vannak olyanok, akik nem szeretik; az olvasók egy részének tetszenek az Ady Endre versei, míg vannak olyanok, akik el se olvassák. Már most az a kérdés, melyik elvtárs ízlése szerint szerkesszük a lapot? Ilyen kérdést nem lehet fölvetni. A szépirodalomban nincsen szigorúan megállapított mérték. A *Népszavának* e téren az a föladata, hogy a szépirodalmi részében is a haladást, a progresszivitást szolgálja . . . A

Népszavának, ha van rá módja, támogatnia kell ezeket az újat teremteni akarókat, hajlékot kell adni nekik: ez irodalmi kötelessége a mi lapunknak. Az írókat pártszempontból megítélni nem szabad . . .”

Vágó Béla viszontválaszában, ismét nem név szerint, de félreérthetetlenül Adyt támadja:

„Garami elvtársnak minden szava igazság, ámde az irodalmi haladásnak két iránya van. Az egyik az egészséges, a fejlődő, amelyet a pártban Csizmadia Sándor és Garami Ernő képvisel, a másik a dekadens, amelyet tisztességes munkáscsaládunk nem szabad olvasnia. A Révész Béla iránya a legnemesebb, leggyönyörűbb irodalmi irány, az művészet, de amit a dekadensek írnak, az érthetetlen és undorító. Csak azok ellen beszélt, akik a dekadens költőket, írókat majmolják.”

Az 1909 januárjában megindult *Népszava*-vita tehát jóval korábbra nyúlik vissza, s annak nem kezdeményezője, csak eszköze volt Csizmadia Sándor.

Irodalmi harcok A Holnap megjelenése után

A Holnap megjelenését az ősz folyamán az irodalmi viták új hulláma követte. Nem mintha a nevetségesen kis példányszámban megjelent kötet tömeghatást kelthetett volna. De Antal Sándor valóban kihívó bevezetése, Ady vezető részvétele az antológiában, valamint annak lelkes fogadtatása a progresszió részéről alkalmas volt arra, hogy felkorbácsolja a szenvedélyeket.

A kötet megjelenésére az elismerő kritikák reagáltak leg hamarabb. (A legjelentősebbek ezek közül időrendben: Várady Zsigmond: *A Holnap* NN. 1908. szept. 6., Lukács György: *Új magyar költők. A Holnap*. HSz. 1908. szept. és Hatvany Lajos: *A Holnap*. PN. 1908. szept. 23.) A támadások Apponyi levele után kezdődnek, majd a duk-duk cikk után egész hadjárat jelleget öltenek. Az irodalmi reakció eleinte főként gúnyolódásokban, csipkelődésekben éli ki magát, gyakran a szerkesztői üzenetekben.

A *Pesti Futár* okt. 5-i számában pl. a következő szerkesztői üzenet olvasható:

„Irodalombarát. Nagyvárad. Azt, ami a *A Holnap* c. irodalmi társaságban fiatalság és szép szándék, mi is üdvözljük. Azt pedig, ami benne vidékies, éretlenség, nem vesszük komolyan. Ady Endrének valóban van néhány gyönyörű verse, de akik köréje csoportosultak, azok majdnem semmit sem érnek, és amit azután Adyval és önmagukkal művelnek, az ízetlen. Egyetlenegy estélyen öt felolvasást tartani Ady dicsőségéről, szavalni és énekelni Ady-verseket, hogy végezetül azután Ady is föllépjen, és dicsőítse, szavalja és énekelje magát, ez csakugyan sok egy kicsit a jóból. Azért nem kell mindjárt javítóintézetet emlegetni. Maguktól is megjavulnak majd ezek, csak idejük legyen rá.”

A Hét, melybe a nyugatosok nagy része — élükön Ignótus — rendszeresen dolgozott, így gúnyolódik a „modern ízlés” védelmében a „lábrakapott ízléstelenségekkel szemben”:

„A kornak az ujjmutatását megértette egy fiatal költői csoport is, amely a főváros egyre mostohább viszonyai elől Nagyváradra menekült, és ott ütötte fel bohém sátorát. Ez ellen senkinek sem lehet kifogása. Tombolják ki ott magukat. A jó vidéken még lehet irodalmi programbeszédet tartani és kikiáltani az irodalom forradalmát. Ott még szabad detronizálni Homéroszt, Shakespeare-t, Goethét és mindenkit, aki elmúlt huszonöt éves. Ott még lehet választani babérkoszorús költőt, aki 'ledönti majd a múlt bálványait'. Ott írhatnak még fiatal költők egymáshoz magasztaló, eget ostromló költeményeket. Ezért senkisé is fog megharagudni. A titánok reggel úgyszintén arra ébrednek, hogy Zeüsz még mindig uralkodik. De ha már Osszát Pélionra fogják halmozni és komolyan megmutatják, hogy izmaik csakugyan megerősödtek, akkor hódítsák meg ezt az álmos, gögös, közömbös fővárost.” (. . .) „Alkony. Hatvány Lajos doktor a Társadalmi Tudományok Szabad Iskolájában előadást hirdet ezzel a címmel: 'A gimnázium alkonya'. Ugyancsak ő más előadást is jelez, aminek a címe így hangzik: 'A magyar alanyi költészet Arany Jánostól — Ady Endréig'. Hát ez minek az alkonya?” (*A Hét* — 1908. okt. 25. Toll és Tőr.)

A *Magyar Nemzet* nov. 8-i számában névtelen versikét közöl az *Újdonságok* rovatban:

Új irodalmi társaság

Ember, ember mondd mit vétett
 Ellened költészetünk
 Hogy új költő-társaságot
 Alapítasz minékünk?
 Te jó lélek, kérve kérlek,
 A költőkön könyörülj meg.
 Nincs-e elég társaság már
 Ahol költőt meg nem tűrnek.

A *Borsszem Jankó* ugyancsak névtelen gúnyverse a lap nov. 15-i számában jelent meg; félreérthetetlenül Adyra vonatkozik, és tanúsítja, hogy a becsületsértéstől sem riadtak vissza vele szemben.

A modern író

Arcom simára van kaparva,
 Ylang-ylang az illatom.
 Beszélek orrhangon hadarva,
 Sétálok gumis fogaton.
 Húsz gram brómot szedek naponta,
 Szederjes ajkam csupa folt...
 Hozzám képest Petőfi, Tompa
 — Én mondom néktek — senki volt.

Én *holnap* jöttem a világra
 És enyém a *holnapután*.
 Nekem a pázsit lila-sárga,
 Mert van, ki elhiszi bután.
 Nevem az új gettót betölti,
 Ragyogok mint nappal — a hold.
 Hozzám képest Arany, Petőfi
 Egy semmi volt, egy senki volt.

(...)

Az irodalom pukkadózhat, —
 Szüntelenül perog a dob
 És hirdeti nap- s órahosszat,
 Hogy én vagyok a legnagyobb.
 Egy csomó keszeg, kósza firkász
 Csinálja a ribilliót.
 És hozzám képest Strassnoff Ignác
 Egy ügyefogyott senki volt.

És nem maradhatott el Szabolcska Mihály versikéje sem, mely *Fiaim, csak énekeljete*k címmel a BH okt. 16-i számában jelent meg.

A komoly támadások nyitánya a holnaposok ellen Apponyi levele volt Beöthy Zsolt jubileumára; ebben a kultuszminiszter úgy ünnepli Beöthy Zsoltot, mint aki irodalmunkat a „modern elvadulások veszedelmétől”, a „rútnak és a perverzítésnek. . . tolakodó szellemeitől” igyekszik megóvni. Ady *Szent Albert levele* c. cikkével reagált a támadásra (BN 1908. okt. 6.). Figyelemre méltó, hogy Laczkó Géza ugyanakkor a *Nyugatban* azt a Beöthy Zsoltot üdvözli (okt. 16.), aki az „áldatlan röggű magyar ugart tördeli”.

Az *Új Idők* eleinte lelkesen propagálta *A Holnapot* és költőit, amint erre később Ady és a Singer és Wolfner kiadó viszonyának megvilágításakor még visszatérünk. Ez azonban nem zavarja Herczeg Ferencet abban, hogy meg ne csipkedje őket kritikájában (Horkayné: *Ellesett párbeszéd*ek. 1908. okt. 25.), sommásan ízlésteleneknek és Ady-utánzóknak bélyegezve őket:

„Van A Holnap című kötet előszavában egy jellemző passzus: 'A mi társaságunkba pedig Balassa, Csokonai, Petőfi, Vajda János és Reviczky tartozik.' Ezek a társaság meghalt tagjai; az elevenek: Antal Sándor, Emőd Tamás és a többi. Ez szomorú perspektívát nyit a jövőre nézve. Mert aki vakmerő, hitetlen, önhitt, vagy őrült, az lehet még nagy poéta. De aki ízléstelen, az sohasem lehet az. Hiszen van Pesten nem egy kis politikus is, aki abból hizlalja önérzetét, hogy posztumusz barátságát ráerőszakolja Szilágyi Dezsőre. Ha a halottak ütni tudnának!

(Pedig úgy mondják, hogy van a Holnap legényei között tehetséges ember is.)

— Van. Ady Endre erős tehetség. Ezúttal azonban rossz társaságba keveredett, réa nézve a legrosszabba; az adyendrészédők társaságába. A Holnap irodalmi hitvallása az, hogy utánozzák Adyt. Kár, hogy ez a művészember mindig csak tágöblű gramofonok kíséretében hallatja szavát. Ezek túladyendrézik magát Ady Endrét és abba a furcsa helyzetbe juttatják, hogy ő, aki hadat üzen a tekintélynek és iskolának, tekintéllyé lesz és irodalmi zugiskolát alapít. Ady Endrének kegyetlen irtóháborút kellene indítani az iskolája ellen, mely abból él, hogy kilószámra kiméri az ő húsát.

(A Holnap legényei erősen hangsúlyozzák, hogy kemény magyarok.)

— Ezt fölösleges hangsúlyozni. Csak jó magyar ember képzelheti el az irodalmi reformot úgy, hogy előbb fejbe kell ütni azt az egy-két tehetséget, mely ebben a szerencsétlen országban még lézeng.”

Herczeg cikke nem állt egyedül azzal, hogy a holnaposokat Ady-utánzóknak bélyegezte. Ezt tette Kemény Simon is a *Nyugat* okt. 1-i számában megjelent kritikájában, és ez a fő mondanivalója az *Egyetértés* Koppány aláírású kritikusanak is egyébként nem rosszindulatú kritikájában (*A Holnap*. okt. 18.).

Ady érthetlensége

Az *Új versek* megjelenése óta minduntalan felhangzott az Ady-vers érthetlenségének vádja. Akaratlanul ezt erősítette Ignotus hódoló kritikája is, melyben ez a néhány sor található *A fekete zongoráról*:

„Akasszanak fel, ha értem. De akasszanak fel, ha hat-hét irodalomban, melyet nyelvtudással megközelíthetni: sok vers akad ilyen egész értelmű, ilyen mellett és elmét betöltően teljes kicsengésű.” (MH 1908. jan. 14.)

Görcsöni Dénes az *Alkotmány* jan. 16-i számában megjelent kritikájában siet is „a zsidóság dédelgetett Ignotusát” idézni annak bizonyítására, hogy Ady „egész költészete deliráló félrebeszélés gyér lucidum intervallumokkal”.

Ady levélben panaszkodik Lédának: „Ignotus kritikája megvadította az ellenségeimet”. (Belia 181.)

Hatvany is így emlékezik vissza Ignotus kritikájára:

„A költő-kritikusnak ezt az odavetett — bár találó, de nem taktikus — aperçu-jét kapták fel Ady ellenségei, hogy tudatos gonoszszaggal durván félremagyarázzák. Lám — mondták a parlagi esztéták —, Ady még Ignotus tanúsága szerint is értelmetlen dolgokat ír.” (Hatvany Lajos: *Ady*. I. Bp. 1959. 139.)

Hogyne kapott volna rajta Szabolcska Mihály is, aki az előbb említett *Új költészet* című versét így fejezi be:

Mert nem vész el egy nép, míg költészetében
 A jövő zálogát hordozza szívében
 S ebben az új dalban annyi a jövőendő:
 Hogy kell, míg megértjük vagy ezer esztendő!

És Ady érthetlenségéből élnek évekig nemcsak a vicclapok, hanem valamennyi lap humor-rovata és szerkesztői üzenetei is.

Az *Újság*, melyben Adynak 1908 folyamán több cikke és verse is megjelent, nov. 8-i számában a következő szerkesztői üzenetet közli:

„Modern költészet. Szokni kell az idézett költő gondolatjárásához, és akkor jobban érti az ember. Íme az első értelme röviden gyalog-prózában: 'Az emberek azt hiszik, féleszű vagyok, de ha rám néznek, íme mégis rendben találják a kapitóliumot. Kérdezik tehát, próféta-e ez vagy csak egy bárgyú zsigorás (dudás). Csak arra nem gondolnak, hogy ez is ember, akit gyűlölni is lehet, szeretni is. Úgy bánnak velem, mint valami gyerekkel vagy kóbor kutyaival. (Most magához szól:) Tehát a kóbor kutya sorsára vagyok ítélve? Ugye tehát igaz a lélek-vándorlás; csak évszázadok múlva (500 év) lesz az én kóbor-kutya-lelkemből igazi prófétalélek? Milyen keserves (ostoba) sors is! Milyen siralmas! De azért mégis muszáj lennem!' A másikban isten-kétségek vannak, temetőbeli hangulattal. Az istent földben, fűben, hóban [!] keresi, amit maga előtt lát a temetőben. A Nem-Vagy e kor szellemére vonatkozik, mely az istent tagadja és istene a Nem-Vagy. Régi magyar néven az isten Ős-Állat, vagyis amint ma mondanák Ős-Lény (ad notam: asszonyi állat). Hozzá fohászodik, hogy legalább ez az ismeretlen isten szeresse, ha már az emberek nem szeretik. Az utolsó két sorban panaszkodik istennek a kor lelki és testi nyomorúságairól.”

A két „magyarázott” vers pedig a *Lenni kell, lenni* — mely *Lenni, lenni, lenni* címmel jelent meg *Az Újság* okt. 25-i számában és a *Szeress engem, Istenem* — mely *Istenem földben, fűben, kőben* címmel jelent meg ugyanott.

Az Ady-divat

Közhely számba megy már, hogy Ady fellépése után milyen hamar megkezdődött versmotívumainak, legegységesebb formái, nyelvi és stílári s sájátságainak kizsákmányolása.

Erre a jelenségre nemcsak a kritika lesz figyelmes, Ady maga is gyakran szóvá teszi.

1907. febr. 3-án jelenik meg *Akiknek dajkája vagyok* c. verse, melyben „rím-pólyás gyöngé” gyermekekről beszél, akik az ő emlőjén nőttek. Vagy másfél évvel a duk-duk cikk előtt Kosztolányiról írt kritikájában panaszolja:

„Három-négy év óta a fiatalok, sőt az idősebbek is, megbomlottak egy kicsit az új versektől. Nem vették észre, hogy e versek nem kívánják a magyar irodalom törvényes gazdagítását. Ezek egyszerűen egy valakinek, egy szenvedő embernek, verses s csak szűkségből verses panaszkodása. Ezek után, ami csak művészietlen és csúnya van az egészen egyéni versírásban, mindazt üdvözölhetjük egy sereg költő verseiben.” (AEÖPM VIII. 228.)

És felbukkan az utánzók kérdése *A magyar Pimodánban* is: „Szóval még csak ezután lesz igazán jó dolguk azoknak, akik meg tudnak enni, ha éhcesek, tíz creditit.” Később pedig egy Dutkáról szóló kritikában írta:

„Van egy sereg Ady-öccs, aki vígan operálhat, s egy megviseelő érzéssel se fizet azért, hogy kifordított bundájú Ady-verseket ír.” (*A föld meg a város.* Ny 1908. júl. 1.)

A Holnap költőiről az őket bekonferáló Antal Sándor maga is elismeri, hogy Babits kivételével mindannyian Ady követői, „egyetlen új ember sem tudott kitérni az Ady hatása alól”. Különösen feltűnő ez a hatás Dutka Ákos és Miklós Jutka verseiben. De nemcsak a holnaposok utánozták Adyt, *A Holnap* társaság is követőkre talált. Az ország más vidékein is alakultak irodalmi társaságok a modernség jegyében, melyek Ady nevét tűzték zászlajukra. Gyakran dilettáns, önképzőköri szinten mozogtak ezek a társaságok. A temesváriak *Dél* nevű irodalmi társasága, melynek voltak ugyan érdemes tagjai is, a *Temesvári Hírlap* nov. 8-i számában 15 strófás verses zászlóbontást tart. A hosszú verselménynek első és utolsó két strófáját közöljük. Szerzője — Franyó Zoltán emlékezete szerint — dr. Szávay Zoltán.

Hozzátok szólok, nótázó legények,
 Hozzátok szólok, dalos fiúk,
 Jertek elő mind, szóljon az ének,
 Bátran előre, szabad az út!

Kezünkben már a bontott lobogó,
 Ki nem csavarja senki belőle,
 Jertek utánunk, lesz majd vezér,
 Aki elénk áll s mondja: előre!

(.....)

Rajta fiúk, fel bort a pohárba,
 Előbb egy nagy áldomást!
 Céltalan célhoz, nyugovás nélkül
 Haladjunk szemlátomást.

Éljen ami szép, ami jó, ami láng,
 Hulljon a tegnapi rendre:
 Mienk a holnap és büszke lesz ránk
 A inesterünk: Ady Endre.

Kortársi emlékezések

De szólaljanak meg a sajtódokumentumok mellett a kortársak is, azok, akik Ady közvetlen környezetéhez tartoztak, tehát illetékesek a duk-duk ügy megítélésében.

Ady halála után legelsőnek Szüts Dezső közli visszaemlékezéseit *Ady mellett* címmel a nagyvárad *Tavas* c. lapban. Az 1919. dec. 22—31. számban olvashatjuk egyebek közt a következőket:

„A Holnaposokat megtagadta, s mikor *Duk-duk affér* néven ismert levelét megírta, felolvasta, keménynek, szeretetellennek találtam a hozzá ragaszkodók illetlen eltávolítását. A megdöbben holnaposok megkérdezték miért cselekedte ezt, Ady szokott ravaszságával rám mutatott, mint értelmi szerzőre. Ezt bizony sokszor megcselekedte olyan esetekben is, mikor előzetesen nem is tájékozódhattam arról, amit a nyakamba szózott.”

Ugyancsak a *Tavas*-ban, az 1920. jan. 24-i számban jelent meg Emőd Tamás visszaemlékezése *A Duk-duk affér* címmel,

melyben Szüts Dezső fent idézett írására is reflektál. Ebből idézzük a következőket:

„Éppen mert súlyal-bírók, sőt egész biztosan irodalomtörténeti jelentőségűek Szüts Dezső emlékezései, tartom szükségesnek, hogy ezt a Duk-duk passzust kissé megkorrigáljam. Bizonyos, hogy Szüts Dezső szándéktalanul, de tévesen emlékszik így, ahogy közreadta, Ady istenien bő és infernálisan pompás életének erre az apró, egyébként nem is nagyon lényeges, mozzanatára. De adassék meg a régi Holnapnak a köteles igazság, ha több egyéb nem is. Ez az igazság pedig abban konkludál, hogy *Ady soha, egy szóval, egy gondolattal sem tagadta meg a Holnaposokat*, sőt végig vele harcolt, a társaság szükségszerű, automatikus megszűnéséig. (. . .)

Ady személyes elmondása szerint a Három Hollóban megjelent Herczeg Ferenc író és képviselő, az *Új Idők* főszerkesztője, az elvonultan iddogáló költő asztalánál. (Először és utoljára.) Ady szívesen látta előkelő vendégét, bort rendelték újfent és tartott a torna reggelig. Ivás közben vette rá a Petőfi Társaság érdemes elnöke Adyt, hogy az *Új Idők* számára írja meg nevezetes cikkét. A Singer és Wolfner cég kerti lapocskája meg is kapta a kéziratot, amit elegáns ágense eszközölt ki Adyból. Nem volt nehéz dolga a bortól hevült poétával. A pesti lapokban dúltak akkor az Ady-utánzók. Egész falanxa azóta 'ellovant' neveknek, ontotta magából a sületlen Ady-kópiákat versformában, és mi sem volt könnyebb, mint Adyt rávenni, hogy rúgja el magától zöld szatelleszeit. A cikk megíródott. A Holnapról név szerint nem esett szó benne. Címe volt a cikknek: *A Duk-duk affér*. Ady első és utolsó írása az *Új Idők*ben. (. . .)

Herczeg Ferenc az *Új Idők* következő számában *Horkayné a kaszinóban* című állandó rovata alatt külön, újra, elmagyarázta a nagypublikumnak az Ady-cikk tartalmát és értelmét. Ő a fő-sámán, a szellem táncoltatója, szükségesnek látta, hogy a szellem szavait utólagosan, magyar köznyelvre, külön átfordítsa. Az *Új Idők*ből, – az *Új Idők*be. Ez volt az *Új Idők* első és utolsó irodalmi ügye. (. . .)

Szüts Dezső idevágó reflexiói tehát tévesek. Homályosan emlékszik a Duk-duk affér színfalmögötti részleteire.

A régi Holnap élő embereinek pedig becses ennek a kérdésnek tisztázása. *A Holnapot* nem árulta el Ady és a *Holnap*, komolyan nem fordult el vezérétől. Egységes fronton, együtt küzdöttek, elejétől végig, a Duk-duk után is.”

Emőd tehát megcáfolja Szüts Dezsőt, de nyilván téves Emőd Tamásnak az az állítása is, hogy Herczeg Ferenc az *Új Idők* következő (a duk-duk cikk utáni) számában újra

elmagyarázta az Ady-cikk tartalmát. Mint láttuk, Herczeg cikke a lap okt. 25-i számában jelent meg.

Szüts Dezső a *Tavaszi* következő, jan. 31-i számában Emődnek válaszolva a következőkkel egészíti ki emlékezéseit:

„A Hét után Ady óvatos lett s mikor Farkas Pállal, az Új Idők szerkesztőjével találkozott, elbeszélte neki be- és kivonulásának történetét a Héthez s a Héttől. Farkas Pál felajánlotta neki, hogy egy cikért fizet száz koronát. Ennyit kaptak a legnagyobb novellisták néhányan, én legutóbb negyvenet.

Herczeg Ferenc tudomásommal sosem volt a Három Hollóban, ahol nem hízelgő hangon beszéltek a »gögös sváb«-ról, akiről történetek keringtek, hogyan néz el az Otthonban az újságírók feje felett s mereven föltartva fejét vonul keresztül a kártyaszobán. (. . .)

Farkas Pállal egy cikkben állapodott meg Ady s közben A Holnap manifesztációja is szóba került. Ady egyszerre exponáltan állott a budapesti közirigy, mindent kivesező, lenéző s maró irodalom előtt. Mintha tisztos szerető, hangos vidéki rokonok jelentek volna meg, úgy festett az eset. Ady mérgelődött, de amikor a Meteor kávéházban, nappali helyünkön megtaláltam, már írta a cikket s fel is olvasta.

— Hát ez mi? — kérdeztem — nem ismerve s nem tudva, ami történt. Míg Emőd Tamás cikkét elolvastam, nem is tudtam teljességében.

Ady nevetett, kajánul s olyan arccal, amely kárörömet mutatott.

— Elrúgom őket, nem vagyok én program vagy jelszó. Most éppen élükön vonulok majd Budapest ellen.

— De hiszen ezek a derék fiúk magát szeretik, követik, segítik, propagandát csinálnak, s ha kissé hangosak is, maga se csendes, nagyokat kiált. A cikk se helyén való, az a „duk-duk” gyerekes, keresett, a hangja az kemény és szeretettelen. (. . .)

— Mindegy, így megy le.

— Teheti. És mennyit kap érte?

— Száz koronát, fel is vettem mindjárt. Farkas Pali kifizetett s még akart adni előleget is, de most elég ez is.

— Visszafizetheti vagy küld más cikket, ne adja le erre a hétre. Bajok lesznek belőle, kihasználják a vének maga ellen is.

— Nem. Ennek mennie kell.

Le is ment, amiért este nagy vihar volt a Hollókban, Reinitz és Bányay külön álláspontot képviseltek, Bányay helyeselte a cikket, amelyről már tudott az Új Idők révén, Reinitz, bár szintén nem szerette a Holnaposokat, mellém állott, mert ő is elég holnapos szeretettel törte az utat Ady előtt.

Ady nem írt többet az Új Időkbe ez idő tájban, mert látta, hogy dagadt meg a duk-duk affér, hogyan élezték ki a Holnaposok és

Ady ellen is. Pár hónap múlva Dutka Ákos s még néhány holnapos kereste fel Adyt a Meteorban. Dutka megbántott arccal, fájdalmas hangon kérdezte Adyt:

— Miért tetted ezt Ady? Mit vétettünk neked?

Ady nevetve (lásd fentebb, éppolyan nevetéssel) hirtelen rám mutatott.”

Ha a visszaemlékezés nem is viselné magán ilyen leplezetlenül az önreklám bélyegét, ha nem is tudnók autentikusan, hogy Bányai Elemér egyáltalán nem helyeselte a cikket, akkor is derültséget keltene, hogy az örökké pénzzavarral küzdő Ady visszautasította az előleget.

Ady Lajos Ady-életrajzában (*Ady Endre*. Amicus kiadás 1923.) így emlékezik (122. kk.):

„A helyzet éppen ekkortájt az volt, hogy a hivatalos irodalom a gomba-módra szaporodó legifjabb 'Adysták' minden fiatalos túlzását, rakoncátlanságát, ízlésbeli defektusát *A Holnap*, illetve az Ady Endre számlájának terhére írta — taktikai okokból. A már-már hajszának nevezhető harcban Bandi, aki már Párizsból is beteg, nervózusan jött haza, elvesztette a contenance-ot, s a Farkas Pál nem teljesen jóhiszemű biztatására megírta az *Új Idők* számára a hírhedt *Duk-duk affér* c. cikket. Valami része lehetett a peches cikk megszületésében s az *Új Időkhöz* való jutásában annak is, hogy készülő új verseskötetét, *Az Illés szekerén*-t éppen akkortájt a Singer és Wolfner cégnek adta el. Egy szó igaz sincs azonban abból, amit Szüts Dezső beszél el visszaemlékezéseiben, hogy ti. Herczeg Ferenc elment a Három hollókba s Banditól mámoros állapotban ígéretet vett ki a *Duk-duk* cikk megírására, stb. — Herczeggel sohasem volt Bandinak találkozása sehol, annál kevésbé a Három hollókban.”

Ady Lajos nyilvánvalóan nem Szüts Dezső, hanem Emőd emlékezéseit cáfolja, mint az a fenti idézetekből is kitetszik.

Révész Béla *Ady Endre tragédiája* c. könyvének I. kötetében (Athenaeum é. n. [1924] 170. kk.) a következőképpen emlékezik vissza:

„Mindenekelőtt végezzünk a mendemondával, hogy Herczeg Ferenc, az *Új Idők* szerkesztője, megjelent volna a Három Holló helyiségében és ő vette volna rá Ady Endrét a cikk megírására. Ez teljességgel fecsegés. Nemcsak azért, mert Herczeg Ferenc ízlésének derogált volna az ilyen szerkesztői tevékenység, de azért is, mert

a magas, leereszkedő látogatásról a Három Hollóban én is feltétlenül tudtam volna, hiszen akkoriban napról-napra együtt voltam Ady Endrével úgy a Pilvax-játszófülkében, mint egyéb lokalitásokban. Ady Endre futólagosan ismerte Herczeg Ferencet, a Budapesti Napló idején vizitelt egyszer nála, a szerkesztőségnek volt irodalmi természetű kárnivalója az írótól. Herczeg Ferenc nevét a duk-duk titkai körül azért lehet emlegetni . . . Három héttel az Ady-cikk előtt Herczeg Ferenc az Új Időkben gúnyolódva szóvá teszi a holnaposok dolgát és élcelődései közben jól célzó komolyságokat is mond. (. . .)

Érett diszharmónia: Ady Endre állapota és Herczeg Ferenc írása mögött Farkas Pál mozgolódik, aki hozza Ady Endrének a hatalmas Singer és Wolfner könyvkiadóvállalatot, Ady Endre legújabb könyvéről is tárgyalnak már és a megingott lélek, amelyet megmutatni igyekeztem: meginog . . .

Ady Endre nagyon tudhatta, hogy milyen jelentőségű a mozdulata, mert a duk-duk cikk elkészülését mindenki előtt titkolta. Én sem tudtam róla, aki akkoriban körülbelül minden kezvonását láthattam és hallottam Ady Endre szavát is mindig, ha gondja, izgalma, válsága volt.”

Révész is cáfolja tehát Emődöt, akárcsak Ady Lajos, de újabb sugalmazót is színre léptet: Farkas Pált.

Hatvany az 1926-ban megjelent *Ady a kortársak közt* c. visszaemlékezésében (újra kiadva: Hatvany Lajos: *Ady. I.* Szépirodalmi Kiadó 1959.) nagyon szűkszavúan ír a duk-duk ügy előzményeiről (140.); de mindenesetre cáfolja Révésznek azt az állítását, hogy senki sem tudott előre az *Új Idők* cikkről:

„Most aztán egyszer csak híre jár, hogy Ady minden ok és cél nélkül, csak mert egy ilyen estén Szüts Dezsőnek, a pohárba mélyen betekintő cimborának így jutott eszébe, a *Nyugattól* el- és az *Új Idők*-höz beszegődött. Hírek jártak, hogy cikket írt a holnaposok ellen, meg ellenem, sőt még új anyagi egységet is kötött az új kiadóval. Kérdeztem:

— Igaz-e?

— Nem — felelt, nevetett. De Farkas Pálék széltibe jártak-keltek a városban, és némi kárörömmel beszéltek a dologot.”

Bölöni György a Párizsban, 1934-ben megjelent *Az igazi Ady* c. könyvében Herczeg *Új Idők*-beli cikkéből kiindulva a következőket írja (Magvető, 1955. 158. kk.):

„Herczeg Ferencnek is mind kellemetlenebb kezdett lenni Ady felkelő napja, mely az ő irodalmukat fenyegette. Pár sorában egyenes felhívás van Adyhoz, hogy hagyja el társait, szakadjon el gyökerétől.

Herczeg ügyesebb volt, mint Rákosi, a 'vén sváb', felismerte Ady értékét és szeretne volna az uralkodó osztályok írói közé állítani. Így történt, hogy Ady megingott: készülő új verses könyvét, *Az Illés szekere*-t Singer és Wolfnernek köti le, sőt rendes munkatársként leszerződik az *Új Időkhöz*. Három hét múlva pedig, a november 15-i számba, hívei megdöbbenésére, bevonul az *Új Idők*be *A duk-duk affér* című szenzációt keltő cikkével. (...)

Majd Ady Lajossal vitázva így folytatja:

A Duk-duk affér Ady világnézeti harcának nevezetes állomása. Olyan simulékony és alattomosan tehát, hogy 'a már-már hajszának nevezhető harcban Bandi, aki Párizsból is beteg, nervózusan jött haza, elvesztette a contenance-ot' — mégsem lehet elintézni. Ismerjük mi már ezt az Adyt! (...)

Ady a duk-duk afférban félreismerte saját helyzetét. Eleinte az afférban személyes ügyét látta, mint ahogy barátai, Hatvany, *A Holnap* és a *Nyugat* írói is személyes megbántást éreztek és megcsalatottságuk miatt orroltak Adyra. (...)

Akkori feljegyzéseimből látom, hogy a cikket szánta-bánta Ady. Mikor először beszélgettem vele róla, gyerekes csínynek vette inkább, mint komolynak, de igen restellte már. Csúnyán bent volt a kutya-szorítóban. Szidta Farkas Pált, aki pénztelenségében a cikkbe beugratja, és meg akart szakítani az *Új Idők*kel minden összeköttetést."

Böloninek azt az állítását, hogy Ady az *Új Időkhöz* rendes munkatársnak szerződött volna, sehol semmilyen adat nem erősíti meg.

Fenyő Miksa csak 1960-ban megjelent könyvében (*Feljegyzések a „Nyugat” folyóiratról és környékéről*; New York) közli visszaemlékezését a duk-duk ügyről (72–73.):

„Mindjárt az elején volt, a nagyváradi *Holnap* kötet megjelenése után, 1908 vége felé, az *Új Idők*ben cikk jelent meg Ady Endre tollából, az 'ügynevezett magyar modernnek' ellen, akikről vallotta, hogy semmi köze hozzájuk, s hogy az ő — Ady — állítólagos lázadása nem is lázadás. (...)

'Hülye cikk volt' — írja az afférról Ady Lédának, már néhány nap múlva, de ugyanakkor tetszelegve aláhúzza, hogy egy értelem mégis volt benne: 'egy légió ember az én élnetlenségem révén

akar megélni az én zsenimből'. Hiszem, hogy Lédának ez elegendő magyarázat volt, de nem hiszem, hogy önmaga előtt elegendő volt ez. Ady barátai előtt semmiesetre, akik ha meg is gyanúsították őt azzal, hogy a hasonszórú magyarok révén inkább reméli a díszthozó érvényesülést s a hivatalos halhatatlanságot, mégsem látták világosan tettének indító okait. A cikk körül nem is lett volna semmi kavarodás — legföljebb sértődöttség *A Holnap* köreiben —, ha Ady ezt az írását a *Nyugat*-ban közli. De ha meggondoljuk, hogy a cikk Ady barátainak tudta nélkül, Herczeg Ferenc lapjában jelent meg, akinek neve Rákosi Jenővel együtt úgyszólván hadi jelszava volt a *Nyugattal* s első sorban Adyval hadakozó irodalmi és politikai köröknek, meg lehet érteni az izgalmat, amit ez a *Nyugat* táborában okozott.”

Sajnálatos, hogy az affér legtovább élő tanúja, Fenyő Miksa sem emlékszik a részletekre. Ady két levelében is céloz egy Fenyővel a *Meteorban* folytatott beszélgetésre. (Mindkettőből később idézünk.) Ez a beszélgetés nyilván kulcsot adna a duk-duk ügy háttérében zajló vita tartalmához, de Fenyő nem tud rá visszaemlékezni. Azt a lehetőséget azonban ő is csak a megszépítő messzeség távlatából írhatja le, hogy Ady a duk-duk cikket a *Nyugat*-ban is közölhette volna. Hiszen éppen Fenyő Miksa most hazatért gyűjteményéből kerültek elő további bizonyítékai annak, amit eddig is tudtunk, hogy hányszor utasította vissza a *Nyugat* Adynak ennél sokkal ártatlanabb cikkeit is.

Az idézett visszaemlékezések egy ponton megegyeznek. A duk-duk ügyet minden konkrét előzmény nélkülinek tudják, „ok és cél nélkül” valónak, hirtelen pálfordulásnak, ideges egyensúlyvesztésnek, külső sugalmazásnak (Szüts, Herczeg vagy Farkas Pál), és ezt látszanak bizonyítani Ady mentegetőző levelei is. Ezekből is idézünk néhány jellemző részletet.

Hatvanyak írja nov. 20-án (AEVL 215—16.):

„... nyilván nem szerencsés órában íródott az *Új Idők* cikke is. Mindegy: el kell hinned, hogy talán éppen csak te voltál az, akire nem gondoltam, s gondoltatni nem akartam. Annyira beteg és furcsa — sajnos — neni tudok lenni, hogy éppen Hatvany Lajost válasszam ki annak a demonstrálására, hogy mindenféle morálon túl vagyok. Hogy miattam nevetségessé tetted magadat? Ugye bánod, hogy ilyet leírtál, s talán jobban bánod, mint én azt a szenteltvíz cikket, különben — helyes — számár cikket. Hatvany Lajost

nak nem szabad csupán csak azért megsértődnie, hogy Wolfner Pálnak ez jólessék. Az én forradalmiságom, melyet íme — szerinted — eljátszottam és kompromittáltam? Nem akartam soha csak azért forradalmár lenni, hogy ez a címem legyen.”

Hatvanyak nov. 24. és 26. között (AEVL 223—24.):

„Édes jó barátom, Lajosom, kérhetek-e még tőled utoljára annyi barátságot, hogy ments meg az 'affér' újabb komplikációitól? Hiszen ez szörnyű, ha te már Ignotusról, Fenyőről s nem tudom kikről beszélsz? Hiszen te, édesapád, érzékenységed s helyzeted miatt kerülhetsz fausse position-ba, de Ignotus talán nem hiszi, hogy a tengelyem az övébe akaszkodjék? Nem érzed-e Lajosom, a komikumát annak, hogy a nagyváradai Holnap följjajdult? Hát azért, mert én Fenyő előtt tréfáltam, s mert alapjában igazán el voltam keseredve az én utam megrekedése miatt, s mert sznobok vadásztak szavaimra, így kell énelem elbánni? A bohémság tálcáján átnyújtott mentő körülmény nem kell. Én nem vagyok bohém, én — jaj be fáj lefni ilyen banalitást — Ady Endre vagyok. Nekem is van egy okos apám, akinek az okosságától én még többet szenvedek, mint te. Mert ez az okosság a diósadi trágyadombokon plántálódott el valamikor. Te csak megérteted magadat az apáddal valahogy, de én sehogyan. Te csak kiheversz egy-egy ilyen affért, én aligha. Kijelentem, s nem fogok többé se írni, se szólani erről:

Én védekezni és tiltakozni akartam az intellektuális taknyosok egyre növvő és folyósodóbb serege ellen. Azok ellen, akik nyakamra nőttek, mielőtt a szemüket föl tudták nyitni. Tudtam, hogy az én révemén már a hatodik gimnáziumokban emberek készülnek győzni. A *Nyugat* is már ötödik gimnazistákat engedett magához. A *Holnap* ellen is volt már egy nagy adag utálatom, A *Holnap* iránt és magam iránt. De senkit, aki érték, nem álmodtam, hogy kis ujjammal is érintsem. Lelkemre, életemre kijelentem, hogy nincs okom még magyarázatokra sem. Jók, dercekak voltatok, de mégis csak én pusztítottam el az életemet abban, hogy végül, no, ti is megtagadjatok. Istenem, nekem van egy számár teóriám. Bizonyos épületű országokban csak a gerendáig lehet emelkedni. Én sajnos, csak a kárát élveztem, hogy a fejemet átvstem a padlás-gerendán. Vágjátok le a disznófejet, valóban nektek, Ignotusoknak, Hatvanyaknak van hozzá legtöbb jussotok. Jobban is fog esni, ha ti teszitek, mint mások, szakállasabbak, akikre akármit gondolsz, még döglésem után se fogok semmit se adni . . .”

Fenyőnek nov. 24-én (PIM kéziratár A 205/42):

„Édes, jó Fenyő, nem írok csak egy pár szót, de ezt tudassa Ignotussal első sorban, Osváttal, Lengyel Menyhérttel, Lukáccsal,

s ön körülbelül tudja, kikkel. Én önnel veszett jókedvben beszélgettem a Meteorban, s Ön nagyon is szóról-szóra vette az akkor mondottakat. Viselkedjenek ahogyan akarnak, s bízzanak engem vesztetre, de annyira lírai költő nem vagyok, hogy a beszámíthatatlanság köpenyébe burkolózzak. Ifjú, tehetségtelen, taknyos senkikre írtam azt a rossz cikket. Szégyellem, hogy védekeznem kell, de megérdemlem, és megérdemeljük. Részben Önöktől, részben mai borzasztó testi-lelki állapotomtól függ, hogy ezt a Duk-duk affért elintézhetjük-e? Kérem: én láttam — s ez komoly —, hogy az én élıhetetlenségem árán ötven ügyes senki törekszik a valamiért. Fáj, rossz helyen írtam le, de stílszerű volt. Hanem önöket kevésbé értem, mint a leghomályosabb Ady-verseket...”

Végül Osvátnak, november végén (PIM kéziratár A 208/3):

„... Remélem sem Ignotus, sem Fenyő, sem te nem érezték úgy irántam, mint Hatvany. Azt a számár *Új Idők* cikket egy olyan privát levéllel kommentálta, hogy igazán most is remegek a meglepődéstől és dühtől. Talán elmondta nektek. Én válaszoltam neki, s most kíváncsi vagyok, érzi-e, hogy neki azt a levelet jóvá kell tennie? Én nem tudom, mit várnak tőlem a legjobb embereim is. Én legyek az Isten, a tökéletesség? Pénzem nincs, aludni nem tudok, ingerült, beteg vagyok. De mégse vagyok talán haszontalan senki, akit lehet földhöz rugdosni s fölemelni tetszés szerint...”

Az Ady—Ambrus ügy

Hatvany idézett emlékezésében van egy figyelemre méltó motívum. Szemben Fenyővel, aki úgy emlékszik, hogy a cikk „Ady barátainak tudta nélkül” jelent meg, ő előre tudta, hogy Ady cikket írt ellene, sőt kérdőre is vonta ezért Adyt. Még világosabban beszél Lengyel Menyhért levele, melyet nov. 13-i kelettel Hatvany közléseire válaszképpen írt (*Levelek Hatvany Lajoshoz* Bp. 1967. 53.). Ebből közöljük az alábbi részletet:

„Az Ady—Ambrus ügyben én inkább az Ady pártján állok, annál is inkább, mert a dolgok titkos motívumait jól ismerem. Ambrus évekig szidta Adyt, s nyíltan utálta — az ilyesmi meg szokott maradni a fogékony költői lélekben, s alkalmilag kitör s eget kér. Másrészt ebben a dologban — az érzésem szerint Adynak több igaza volt,

mint Ambrusnak, kinek cikkétől nem voltam túlságosan elragadtatva. Hogy Ady éppen Ön ellen írjon — azt képtelenségnek és lehetetlenségnek és kizártnak tartom, nem is fog megtörténni. Az megtörténhetik, hogy Nyugatéktól elpártol, s a Petőfi Társaságba menekül — de ez nem más, mint egy kétségbeesett lélek vergődése, aki érzi, hogy neki nem sok keresnivalója van már itt —, tehát mindent ki akar próbálni, s vakon veti bele magát mindenbe, ami előadódik . . .”

Ady és Ambrus viszonyával részletesen foglalkozik Ambrus visszaemlékezése, mely *A legendák és a tények* címmel halála után jelent meg a *Nyugatban* (1932. I. 463.). Ebben Ambrus Révész korrigálva elmondja Adyval való megismerkedésének történetét, valamint annak a cikknek az előzményeit, melyet Ady részegen írt a BN-nak (*A magyar nemesség* AEÖPM VIII. 258.).

„Révész Béla Adyról szóló munkájában — a *Nyugat* 1922. jan. 1-i számában — így ír:

’Összeütközése volt egyszer Adynak Ambrus Zoltánnal is. A régi Óbudában, írók társaságában ismerkedett meg Ady Ambrussal, akinek nagy tekintélye és zárkózó lény megnyugtalanította Adyt és ez elég volt arra, hogy a büszkébb arcát mutassa a békés szándékú Ambrus felé. Adyt elsodorták az elgondolásai, a bizalmatlansága kicsiholta a kevélységét, és amikor Ambrus tényleg bírálni kezdte Ady poézisét, Ady cézári hirdetéssel felelt:

— Tudja meg Ambrus Zoltán, Magyarországnak még nem volt olyan költője, mint én vagyok . . .

A szöveg igaz volt és szép, de ezen az estén nem erről lett volna szó . . .’

Akárki informálta Révész Bélát: az illető rosszul emlékezett.

Ady közt és köztem sohase volt semmiféle összeütközés, és az a bizonyos első találkozás nem úgy folyt le, ahogy Révész hallotta. Aki engem valamennyire ismer, nem is hiheti el, hogy a megismerkedés olyan jelenetre vezethetett volna, aminőt Révész mesél el. Velem sohase lehetett ’Tudja meg Ambrus Zoltán’ tónusban beszélni, senkinek sem; ebből csakugyan összeütközés lett volna. De én nem is szoktam előszóval bírálgatni senkit; ha kritizálni akartam, nem a társas érintkezésben tettem ezt, hanem nyomatásban. Még annak a művéről se voltam hajlandó bírálatot mondani, aki maga kérte ezt; és később, amikor néha hivatalos kötelesség kényszerített erre, mindig megmaradtam a *tárgyi észrevételeknél*.

Amikor Adyval megismerkedtem, annál kevésbé juthatott eszembe Ady poézisét bírálni, mert akkortájt én Adynak csak egy-két versét olvastam.

Egy este... Molnár Ferencsel Ósbudába mentem vacsorálni; (...)

Ott találkoztunk Adyval. Molnár Ferenc bemutatott bennünket egymásnak (...).

Vacsora közben és után Ady rengeteget ivott; nyilván azért, hogy megmutassa, mennyire bírja az italt. Mondta is, hogy amit ő meg tud inni, annak nincs határa.

A bor beszédessé tette, de nem tette barátságatlanná. Elég sokáig ültünk együtt, anélkül, hogy bármi is megzavarta volna azt a szíves hangot, amelyen egymással beszélünk.

Hanem amikor – hárman egy kocsiban – hazamentünk, egyszerre kitört belőle a dicsekedési mánia és elkezdte magasztalni, persze superlatívuszokkal a saját költészetét. (...)

De végül is azzal állt elő, hogy Magyarországnak az ő megérkezé- séig csak két költője volt: Csokonai és Petőfi. Ezek is sokkal kisebbek, mint ő; a többi nem költő egy sem.

Ezt már mégsem állhattam meg szó nélkül. Berzsenyi, Vörösmarty, Arany János és a többi irányában való tiszteletem nem engedte, hogy tovább is hallgassak. Arról, aki ilyenkor is hallgat, föl lehet tenni, hogy teljesen egyetért azzal, amit hallott.

Nem akartam így viselkedni. Dicsekedjünk, ha ittunk -- rendben van; de dicsekedjünk hálátlanság és kegyeletsértés nélkül.

Azért megszólaltam:

– Ej, magából most csak az ital beszél! Józanon nem beszélne így.

Olyan hangon mondtam ezt, mely letompította a szavak élet, tehát nem lehetett bántó.

Ady nem is sértődött meg. A 'cézári kevélység' minden legkisebb jele nélkül, inkább bohém-hetykeséggel felelt..."

Ezután Ambrus elmondja Ady mámorosan írt cikkének történetét, majd így folytatja:

„Rövid idő – egy vagy két hét múlva – újra találkoztam Adyval, aki Molnárral volt. Ugyanúgy beszélgettünk, mint megismerkedésünk első perceiben. A cikket egyikünk se említette. Mintha semmi se történt volna.

Amint hogy nem is történt semmi.

Még vagy kétszer kerültünk össze. Mindig a legszívesebb hangon elbeszélgettünk. A velünk lévők észrevehették, hogy nem vonzódnak egymáshoz, de ezt – akár gyöngédségből, akár csak udvariasságból – a legkevésbé sem akarjuk mutatni.

Azután Ady hosszabb időre vidékre utazott.

Később, az alkalom is hiányzott ahhoz, hogy találkozhattunk volna.”

Egészítsük ki ezt az elbeszélést Vészi Margit emlékeivel. Vészi Margit a többi között ezt írta naplójába (Irodalmi Múzeum I. Emlékezések. 85.):

„Szeretem Adyban . . . azt a bámulatos tudatosságot, amellyel a saját nagy költővoltát ismeri. Képzem, milyen arcot csinált Ambrus Zoltán, mikor Ady ezt elmagyarázta neki. Ő arra számított biztosan, hogy Adyt is kegyesen lovaggá üti majd, mint Ferit és többi imádóját: 'Csokonai, Petőfi és én. Negyven éve nem volt sehol a világon olyan költő, mint én.' Hallom, hogy dühöngött Ambrus.”

Foglalkozott az Ambrus—Ady viszonyral F. szignójú cikkíró (Fallenbüchl Zoltán?) az It 1944/I. számában *Ambrus Zoltán és Ady Endre* c. cikkben (36.). Ebben említi Ambrus *Vér és arany* c. novelláját, mely *Furcsa emberek* c. 1908-as kötetében jelent meg. A cikkíró nem találta a novella első közlését, és így nem tudta kideríteni a kapcsolatot Ady verse és a novella között. Bustya Endre, aki figyelmemet F. cikkére is felhívta, kikutatta, hogy a kérdéses novella *Az Újság* 1907. aug. 25-i számában jelent meg, tehát kevéssel az ismeretes incidensből született Ady-cikk (*A magyar nemesség*) 1907. júl. 10-i megjelenése után. Röviddel azelőtt jelent meg Ady verse is, melynek eredeti címe *A két halhatatlan* volt, a BN 1907. jún. 16-i számában.

Ambrus novellája francia miliőben ugyan, de félreérthetetlenül Ady „önhittségén” és „különködésén” gúnyolódik. Ilyen részleteket olvashatunk benne:

„Akkor még nem sokat tudtam róla. Tudtam, hogy kevéssel előbb egy könyvet adott ki, melyben egyebek közt azt bizonygatta, hogy Goethe és Diderot üres szószátyárok voltak; sőt el is olvastam ezt a könyvet. Amíg csak lapozgattam, azt hittem, hogy íróját csak a feltűnés viszketege bírhatta rá erre a különös ítéletre; de addig-addig lapozgattam, míg végre meggyőződtem róla, hogy írója szentül hiszi, amit mond.”

(...)

„Mikor tavasz felé, a Rivierára készülöben, elbúcsúztam tőle, megajándékozott az arcképével.

Ráírta az arcképre a nevét és ezt az ajánlást: 'Gál Ernő barátomnak' — az egyik betűt vörös tintával, a másikat aranyzínű festékkal. Vörös

betűre aranyszínű betű következett, de mindegyik egyformán cikornyás volt.

— Vér és arany — szól. — Csak két jelkép van: a vér és az arany. Ez a két jelkép felöleli az egész életet. A vér az, amivel a természetnek adózunk. Amit kiverejtékezünk, amivel a szívünket elkoptatjuk, s az idegeinket feléljük, amit kiontunk, ha kell, a gondolatainkért, amit utoljára vissza kell adnunk a természetnek: ez a vér. Azt pedig, amit a természet a vérünkért ad nekünk, amivel kifizet bennünket, hogy kedvünk maradjon az életet leélni, mindezt az arany jelképezi. Mindent ami szép; aranyat mutat a nap fölkelésében, aranyszínű a legszebb női haj, aranycsengés fizeti ki a kitartó munkát, arany a dicsőség koronája is — már akinek ebből is kijut.”

A novella poenja az, hogy a népszerű írótól leghívebb tisztelője sem olvasott egyetlen sort sem.

Ambrusnak Ady iránti ellenszenvéről Hatvany is említést tesz idézett emlékezéseiben. Ha néven nem is nevezi Ambrust, minden bizonnyal róla beszél a következőkben:

„Ami pedig legismertebb elbeszélőnket illeti, láttam nevetni Ady versén, melynek címe: *Tavaszi a faluban*. Azon nevetett, hogy ebben a tavaszi versben 'kukacot kapar a tyúk'. Nem érezte szegény feje a leírás tavaszi esőillatát.” (Az említett vers a Ny 1908. márc. 1-i számában jelent meg.)

Lengyel Menyhért levele egy Ambrus-cikkre is utal, mellyel Ady nem értett egyet. Ez a cikk csak *A felpofozott irodalom* lehet, amely a Ny-ban 1908. nov. 1-én jelent meg. Ez a Pester Lloyd okt. 25-i *Der Informator* című névtelen vezércikkére reagál, és egy csalási ügy kapcsán kéri számon az irodalomtól, hogy nem segít a társadalom olyan alantas típusainak leleplezésében, mint a kijáró. Gogol, Eötvös, Petőfi, Herzen, Turgenyev, Dosztojevskij, Tolsztoj példájára hivatkozik. Ambrus cikke nem is annyira ezzel vitatkozik, mint inkább az ezzel egyetértő, sőt ezt túllicitaló magyar újságcikkkel, mely a Pester Lloyd által az irodalomnak kiosztott „pofont” jogosnak és megérdemeltnek minősíti. Ez a cikk a BN okt. 27-i számában jelent meg *Egy érdekes segélykiáltás* címmel, x. y. szignóval. A Pester Lloyd vezércikkírója valószínűleg Mohácsi Jenő. A BN cikkírójáról nem tudunk bizonyosat. x. y. szignóra

az álnévlexikon ebben az időszakban a BN-nél nem ad felvilágosítást. Elképzelhető, hogy Palágyi Menyhért, aki Pályi sógora lévén, átmenetileg dolgozott a lapba. A mi szempontunkból egyébként csak az a lényeges, hogy az x. y. szignó nem Adyt rejti. Ady szerzőségét kizárja a cikk egész gondolatmenete, stílusa, elvi konklúziója, valamint az a körülmény, hogy a BN nov. 8-i számában megjelent Ambrusnak szóló válaszcikk (*Az irodalom védelme*) ugyancsak x. y. szignóval jelent meg. Márpedig Ady, ha polemikus cikket írt, azt mindig nevével vállalta.

Ha Ambrus nem is Adyval vitázik, azért *A felpofozott irodalom* c. cikkben sok minden volt, ami bizonyára nem tetszett Adynak. Mindenekelőtt ez volt Ambrus első cikke a *Nyugat*-ban. Az, hogy *A Hét*, az *Új Idők* és az *Új Szemle* vezető munkatársa nagy tanulmánnyal, szinte ünnepélyesen vonult be a *Nyugat*-ba, már önmagában is irritálhatta Adyt. A cikk látszólag a modern irodalom védelmében íródott. Ennek ellenére félreérthetetlenül támadja a holnaposokat:

„Ha a fiatalok zászlót bontanak, nem tehetik ezt anélkül, hogy pofon ne vágják azoknak az irodalmát, akik előttük küszködtek.”

Ady a már elmondott előzmények után személy szerint is magára vehette a következő megjegyzést:

„És ha egy írónak az első — ó, mily rövidéletű! — sikerrel megerősödik az önérzete, kiereszkedik a hangja, s megjön a svádája, a megizmosodott önérzetnek első cselkedete nem lehetett egyéb, csak az, hogy: pofon rúgja a többiek irodalmát.”

Nem tetszhetett Adynak az sem, hogy Ambrus Beöthy Zsoltra hivatkozott cikkében mint tekintélyre. Ambrus visszautasítja ugyan azt a vádat, hogy a magyar írók nem merik megírni az igazságot, de példaként csak halottakat hoz fel, mint Thúry Zoltánt, őt is név nélkül. Cikke oda konkludál, hogy a magyar íróknak nincs is szükségük bátorságra ahhoz, hogy megírják az igazat, mert úgyse olvassa őket senki.

„Sőt, a magyar írónak még egy bene-je van (mert ilyen bene-i azok már vannak). Ha véletlenül kedvet kap leszállni arról a magaslatról, ahonnan a filozóf vagy a moralista nézőpontjából szemlélheti a dolgokat s ahonnan, ha igazán író akar maradni, soha se volna szabad leszállnia, — ha véletlenül kedvet kap idegen területekre kalandozni, és irodalmi mű formájában — mondjuk: pamfletet írni, — ha véletlenül kedvet kap személyeket és érdekeket támadni meg, csatározásba elegyedni irodalmi mezben is könnyen fölismerhető, kipécézett alakokkal, csoport, párt- vagy osztályérdekekkel: még ekkor is megmarad az említett kellemes helyzete, még ekkor sincs szüksége semmi különös erkölcsi bátorságra ahhoz, hogy az igazat meg merje mondani. Hasonló esetben a francia író az ellenségek egész raját találja magával szemben, s inihogy nincs más fegyvere, csak az írás művészete, az elméssége, meg az igazságérzete s az erkölcsi bátorsága: ebben a háborús helyzetben bizonyára szüksége van minden fegyverére és főképpen az erkölcsi erejére. A magyar író még ebben az esetben se találna magával szemben ellenségeket. Az elképzelhető ellenségek ugyanis bölcsőbbnek találják: egyszerűen hallgatni. Nagyon jól tudják, hogy azok a sújtó igazságok, amelyek csak egy magyar irodalmi munkában nyilatkoznak meg: el vannak temetve, nem árthatnak senkinek, már pedig csak a bolond fújja, ami nem éget.”

Vajon nem Ambrus fenti szavai hívták-e ki Ady pamflet-író ingerültségét, nem tőle kapta-e az ötletet, hogy „csatározásba elegyedjen irodalmi mezben is könnyen fölismerhető, kipécézett alakokkal, csoport-, párt- vagy osztályérdekekkel”?

Az irodalmi harcok egy éve után, közel egy év *Nyugat* és *A Holnap* körüli viharok közepette mindenesetre meglepő, hogy egy konzervatív hírben álló író a *Nyugatban* úgy védje meg az új irodalmat, hogy mindvégig homályban hagyja, mit ért új irodalmon, mintha a *Nyugat* nem is léteznék, és a magyar irodalom egysége töretlen volna. S hogy félreértés ne legyen, mindezt a főszerkesztő teljes egyetértésével, mint ez Ignotusnak a cikkhez fűzött lábjegyzetéből kiderül: „. . . A támadás, mely ellen *Ambrus Zoltán oly tökéletes okfejtéssel védi meg új irodalmunkat*, nem is a *Pester Lloyd* cikkében foglaltatott, mint inkább a kommentárookban. . .” (Kiemelés tőlem. — V. E.)

De a sajtóban egyéb adatok is előkerültek, melyek az Ambrus—Ady ügy magvát rejthetik. A *Pesti Futár* nov. 10-i

száma szerkesztői üzenetet közöl, mely szerint *Magyar Írók Társasága* címmel egyesület van alakulóban, melynek elnökéül Ambrus Zoltán, alelnökéül Ignotus és Bródy Sándor van kiszemelve. Ennél is többet mond a *Temesvári Hírlap*, melynek úgy látszik jó értesülései lehettek. Nov. 8-i számában *Forrongás az irodalomban és művészetben* című cikkében a többi között a következőket közli:

„A múlt héten egy irodalmi szervezkedés indult meg a fővárosban. Bevallott célja, hogy az irodalmi munkájuk után élő emberek szociális érdekeit védelmezze és fejlessze. De ha nézzük a szervezkedők táborát, látjuk, hogy itt olyan emberek adtak egymásnak találkozót, akik életfelfogás, erkölcsi világnézet, litteráris irány és stílus dolgában közeli rokonok. *Ambrus Zoltán, Bródy Sándor és Ignotus* a vezérei ennek a mozgalomnak, vezérkarukhoz pedig *Heltai Jenő, Molnár Ferenc, Krúdy Gyula, Szász Zoltán, Szini Gyula* és néhány talentumos fiatal író és költő tartoznak. Nem formális alakulás volt ez, inkább csak a közös kívánságok és célok megbeszélése, a tulajdonképpeni szervezkedés csak ezután következik.

Hírlapi polémiaikkal folyik az előcsatározás. Egyelőre óvatosan, nevek kerülésével, lebecsült sisakrostélyokkal, de már érezhető a feszültség, a különböző szellemi csoportok elszigetelése megkezdődött. Általánosságban *moderneknak* nevezik azokat, akik a régi várat a leghevesebben ostromolják. Az a jelszó — s ezt már nyíltan hangoztatják, — hogy vissza kell szorítani az öreg, elszikkadt vénájú, már többnyire megtollasodott írókat, hogy annál nagyobb piaca legyen az új, friss termékeknek. (. . .)

Vannak azonban erősebb hangok is, amelyek már a küszöbről visszautasítják az új szervezkedést, mert a nemzeti szellem veszedelmét látják benne. Ennek az iskolának az a hitvallása, hogy a nemzeti irodalmat a hazai erőforrásokból kell megszilárdítani és fejleszteni és nem szabad teret engedni külföldieskedő irányzatnak. Mire a 'modernekek' szervezkedése előrehalad, talán nyíltan is kitör a harc s akkor módjában lesz a közönségnek eldönteni, melyik oldalon van a több tehetség, a több tudás és a nemzeti szellem jobb szolgálata.”

A fenti cikkből az is kiderül, hogy az Ambrus vezette irodalmi szervezkedés a köztudatban mint a modernekek mozgalma szerepelt, és hogy Ambrus *Nyugat*-beli cikke ennek a szervezkedésnek a programcikke volt.

Nagyon jellemző a *Borsszem Jankó* nov. 15-i számában megjelent kroki is:

IRODALMI SZERVEZKEDÉS A NEW YORK-KÁVÉHÁZ
SZUTERRÉNJÉBEN

Mottó:

Nyolc órai leszólás
Nyolc órai kávéházban ülés
Nyolc órai idegenbámulás

(Frissen borotvált arcú, kettéválasztott frizurájú, nyafogó, orrhangon diskuráló óriások. Minden második percben fölhangzik a csatakiáltás: *Pfuj, micsoda ország! Ki kell vándorolni! Magyar író csak büdös egyiptomit szívhát! Egyszerre csend. Belép a modern vezérkar. Fölkiáltások: Éljenek a mesterek! (Magukban: Tchetségtelenek.) A főasztalon egy marék kitepelt szakáll, egy ódivatú mancsetta és cugos cipő.)*

Ambrus Zoltán. — Kedves barátaim, írók és művészek! Bizalmatok mélyen meghat, hogy engem tiszteltetek meg a vezetéssel.

Bródy Sándor. — Nagy vagy, Zoltánkám, szeretlek. No fiókáim, tapsoljatok!

A. Z. Szervezkednünk kell a kiadói zsarnokság és a közönség közönye ellen.

Egy kis borotvált. — Mi vagyunk az óriások és kabarékban kell elfonnyadnunk.

Molnár Ferenc. — Fenét fonnyadtok! Megdögölnétek dühötökben, ha mindig Heltai írna kuplékat.

A. Z. — A magyar publikum még most is Jókainál tart . . .

Egy borzas. — Mi is a keresztneve?

Ignotus. — Nekem sincs, az mellékes.

A. Z. — Mikszáthot is olvassák, ez tagadhatatlan, de nem szorul-é el a szívetek, mikor visszhangtalanul csendül bele a magyar ugarba az „Özvegy legények tánca” vagy a „Fekete zongora” színes akkordja?

Ignotus. — Nem értem ugyan ma sem, de szép, oh, görcsösen szép!

Ady André. — Fújok a dícséreteitekre, kis állatkák! (*Bevesz öt adag brómot és elalszik.*)

A. Z. — Tehát az legyen a programunk, hogy a közönséget rá kell szorítani a mi írásaink vásárlására . . .

B. S. — Az enyimre ugyan nem kell.

M. F. — Én se szorultam rá.

A. Z. — Ami azt illeti, én sem, de ki olvassa el például a hagyományos hercegnő leköpésének gyönyörű históriáját, ha mi nem fedezük a nevünkkel?

Egy dühöngő zseni. — A ti nevetek? Mi vagyunk a holnap, a holnapután és azután. (*Tompa hasmoraj: Mi vagyunk!*)

B. S. — Na, jól van, fiókáim! De ne legyetek olyan éhesek. Én se zabáltam még tizenöt éves koromban.

Egy kiskorú. — Csakhogy mi csodagyerekek vagyunk!

Fölkiáltások. — Nem engedjük magunkat elrohasztani!

Ignotus. — Csönd, csönd! Majd írok rólatok is. Mindegyikötökről. És ahány fiatalt fölfedezek, annyi öreget csapok agyon.

Zajos fölkiáltások. — Halál az öregekre! Aki harminc éves, az haljon meg! Az utcán is csak a fiataloknak megy jól a dolga.

A. Z. — Eszerint megalakultunk. Szívetekre kötöm, hogy olvassátok el olykor az egymás írásait, hátha így jobban megértjük egymást. (*Általános undor.*) A két pesti irodalmi kompániát szét fogjuk robbantani.

Egy borotvált. — Kitépni a szakállukat és idehozni diadalmi jelvénynek.

A. Z. — Az értekezletet bezárom. (Rémes kavarodás, szitkozódások, kölcsönös utálat és lenézés. Végül: megjelen a borbély.)

Megemlékezik az új irodalmi társaságról a maga módján az *Alkotmány* is. Harsányi Lajos ír a lap dec. 19-i számában cikket *Irodalmi élet.* „*Der Gralbund*” und „*Der Gral*” címmel. Ebben a többi között így ír:

„Nálunk a katolikus írók és szépírók kiszorításával az Új Szemlében konzervatív, a nagyközönség számára pornográfikus irodalmat teremtő Ignotusok, Bródy Sándorok, Molnár Ferencek megalapítják a *Magyar Irodalmi Társaságot*, azalatt a külföldön katolikus szépírodalmi társaságok megalakulása és sikeres működése viszi előre és győzelemre a haladásra mindig hivatott keresztény szellemű szépírodalom hófehér zászlaját.”

Nagy rokonszenvvel beszél a készülő irodalmi társaságról Lengyel Menyhértnek egy másik, dátum nélküli levele, melyet Berlinből írt Hatvanynak, feltehetően október végén, november elején (MTA Kézirattár Ms 385/f):

„Bíróval együtt roppant örültünk az esetnek s aztán vártuk az újabb híradásokat. Semmi. A lapokban legalább egy szó sincs róla. Vagy talán még korainak tartják a közlést.

Mégis roppant érdekelné tudni, mi az új egyesület, mit szándékozik tenni, hogy alakult, stb. Nem kaphatnánk erről valami rövid értesítést.

Mi Bíróval itt látatlanban már megcsináltuk a társaság egész programját. Tehát vannak rendes tagok, — csak hivatásos írók — pártoló tagok, akik fizetnek. Hivatalos lap a *Nyugat*. Felolvasások minden közegben. Talán a Royalban. Ha Heltai vagy Ignotus vagy Ady vagy Ambrus vagy Bródy olvas fel, rendőrökkel kell a tolongó tömeg közt kordont vonni. S belépti díj van. S két év múlva a társaság vagyonnal bír. Könyveket ad ki. Minden évben mondjuk csak 5 író t bocsát szárnyra. Leveri, feldönti, tönkreteszi a Petőfi, Kisfaludy társaságot. A magyar közönséget nagyon könnyű ám eksztázisba hozni ilyen *egyesületi* úton. Ott van a Természettudományi Társaság, ott van a Huszadik Század. Mindkettő nagyszerűen boldogul.

De persze a sok lelkes, tehetséges, gyenge, akaratnélküli ember között lenni kellene *egynek*, aki teljes testtel nekiáll s minden munkásságát a társaságnak szenteli. Másképp ez nem megy. Magától nem megy. Ki lesz az az egy? Talán Osvát. Inkább Ön lenne, — de Ön úgysem tenné s nem is arravaló, hogy minden energiájával belefeküdjön ilyesmibe. Mi itt mindenesetre tele vagyunk bizalommal Önök iránt.”

És ugyancsak az MTA kéziratárában, a Lengyel Menyhért Hatvanynak írt leveleit tartalmazó borítékban találtunk egy névsort, mely ezt a címet viseli: *A modern irodalmi társaság listája*. Amennyire az írásból megállapíthattuk, a címet Hatvany, a listát Lengyel Menyhért írta. Feltehetően Hatvany kérésére Lengyel is összeírta a tagok névsorát. A felsorolt nevek a következők: Ambrus, Ignotus, Patthy Károly, Bródy Miksa, Kabos Ede, Bródy Sándor, Ady Endre, Bíró Lajos, Kupcsay Felicián, Kóbor Tamás, Sz. Kéri Pál, Molnár Ferenc, Bányai Elemér, Szini Gyula, Sz. Salgó Ernő, Telekes Béla, Kaffka Margit, Schöpflin Aladár, Szilágyi Géza, Szász Zoltán, Nádai Pál, Miklós Jenő, Lengyel Géza, Pásztor Árpád, Kunfi Zsigmond, Jászi Oszkár, Lengyel Menyhért, Rózsa Miklós, Hatvany Lajos, Osvát Ernő, Cholnoky Viktor, Révész, Kosztolányi Dezső, Juhász Gyula, Krúdy Gyula.

A ránk maradt dokumentumokból az is kiviláglik, hogy a készülő új irodalmi társaságról nemcsak egyféle elképzelés volt a *Nyugat* berkeiben. A Hatvany—Lengyel—Bíró-féle elgondolás, mint láttuk, valamiféle ellen-Kisfaludy, ellen-Petőfi társaságot tervezett, s ennek megfelelően Ambrustól és néhány színtelen konzervatív írótól eltekintve többségükben

valóban az új irodalom képviselőit vette számításba. Volt azonban egy hivatalos névsor is, mely Osvát jegyzetei között maradt fenn. Sajnos a jegyzeteket közlő Reichard Piroska (Ny 1933. nov. 1.) nem tulajdonítva jelentőségét az ügynek, nem közli a tagok névsorát, az eredeti kéziratot pedig kézirat-tárainkban nem találtuk. Minden bizonnyal szolgálna néhány meglepetéssel ez a hivatalos tagnévsor is. Már az is elég frapáns, hogy Osvát az alelnökök sorát Herczeg Ferencsel egészíti ki, tiszteleti tagokul pedig Rákosi Jenőt és Mikszáth Kálmánt említi. De lássuk Reichard Piroska idevonatkozó közlését:

„A jegyzetek egy kis csoportja a Magyar Írók Egyesületének emlékét őrzi. Egyik lapján: »Tagok listája le van zárva. Bpest 1908 Október 31 Éjjel 11.« Alatta három aláírás: Rózsa Miklós, Schöpflin Aladár, Osvát Ernő.

A Magyar Írók Egyesülete lett volna korunkban az első alkalom rá, hogy írók irodalmi felfogásukra és politikai pártállásukra való tekintet nélkül érdekeik védelmére egyesüljenek. Hogy kié volt az eszme, nem derül ki a jegyzetekből, de az előkészítés munkájában Osvát Ernőnek lehetett a legnagyobb része: az frásában maradt fenn a tagok két névsora (egyik ajánlókik megjelölésével) és az egyesület egész szervezetének terve:

Elnök: Ambrus Zoltán. — Alelnök: Ignotus, Herczeg Ferenc, Bródy Sándor — Titkár: Osvát Ernő, — Ügyész: Fenyő Miksa — Pénztárnok: Wildner Ödön. — Könyvtárnok: Elek Artur.

Tiszteleti tagokul kijelölve: Rákosi Jenő, Mikszáth Kálmán.

A leendő titkár több lapra elszórtan néhány mondatot jegyzett fel a egyesületre vonatkozólag:

»A Magyar Írók Egyesülete, mely tagjai erkölcsi és anyagi érdekeinek védelmére létesült — ekkor tartja alakuló gyűlését.

Az a kérdés, mi szükség van ilyen közös erőfeszítésre?

Senki sem szorul annyira rá, hogy mások intézzék az anyagi ügyeit, mint éppen a művész, az író.

A pálya megkönnyítése. Kritika. Decentralisatio. Írók foglalkoztatása. Alkalmi dolgok.

Névsort nem publikálni — míg a belépésre vonatkozó írott válszok együtt nincsenek.«

S maradt egy ív 31 eredeti aláírással. Ambrus Zoltán neve nyitja meg a sort. Az alakuló gyűlésen kicsinyes személyes ellentét támadt néhány tag között és az egyesület meghalt, mielőtt megszületett volna.”

Az új irodalmi társaság tervének megghiúsulását ingerülten veszi tudomásul Lengyel Menyhért is, aki nov. 7-i levelében így ír Hatvanyinak:

„hogy az Isten pusztítsa el a magyar pártosságot, hogy a súly enné meg azt a pizok skribler tempót, mely minden jó ügyet rögtön a felbukkanása pillanatában pocsolyába merít. Én mindjárt gondoltam, hogy bajok vannak, mégis a legfőbb baj az *egyetlen erős* ember hiánya volt, aki keményen leintette volna a két primadonnát, s nem engedte volna, hogy ilyen apró okok miatt menjen veszendőbe a dolog. Milyen kár érte!”

Hírt ad az új irodalmi társaság tervének kútbaeséséről Pogány Béla az FM 1909. jan. 21-i számában megjelent *Ady Endre és ami körülötte történik* c. cikke is:

„Egyszer elejtették a szót, hogy Ambrus Zoltán, Ignotus s még néhány író egyesülésre hívja fel a moderneket, hogy legyen meg a mai kornak a maga irodalmi társasága, ne csak a múltaknak, meg hogy valamiképpen az irodalmi árakat is szabályozni próbálják. Órák keltek csak, hogy összeröffenjenek a többiek, akik nem érezték magukat idevalóknak, s szorongó félelemben lesték, amíg a föltétlenül hatalmasnak ígérkező egyesülés — megghiúsult . . .”

Minden bizonnyal része volt ebben a megghiúsulásban a duk-duk afférnak is, amint hogy az „Ambrus—Ady ügy” és „a két primadonna” (feltehetően Ady és Ambrus) nyilván arra utal Lengyel Menyhért leveleiben, hogy Ady az írói egyesülés ellen akár személyi, akár elvi okokból tiltakozott. (Hatvany ellenlevelci Lengyel Menyhértnek sok mindent megmagyaráznak, de ezeket egyelőre minden igyekezetünk ellenére sem sikerült megszerezni.) Mindenesetre valószínű, hogy elvi okai is lehettek, hiszen később, 1911-ben is ellenezte az írói szervezkedést (vö. *Magyar írók szervezkedése* c. cikkével a *Világ* 1911. júl. 30-i számában). De nem kevésbé nyomósak lehettek Ady tiltakozásának személyi motívumai sem, melyek végső soron ugyancsak elvi okokra vezethetők vissza. Őt sohasem kísértették meg a liberalizmusnak olyan illúziói, hogy Herczeg Ferenc, Rákosi Jenő vagy akár Ambrus Zoltán

bármilyen egyesülés keretében is az új irodalom érdekeit szolgálná. Márpedig az egész, irodalmi irányra és politikai pártállásra való tekintet nélküli érdekvédelem ilyen liberális illúzió volt a *Nyugat* vezérkara részéről. De ugyan miféle érdekvédelmet várhatott volna egy ilyen összetételű társaságtól az az Ady, aki zajos sikerei után is alig talált kiadót új kötetéhez, s akit még a saját elvarátai is mellőztek egy-egy jobb lehetőség alkalmával, mint amilyen például a Grill *Aranykönyvtár* sorozata volt. (L. erről Ignotus levelét Adyhoz 1908. márc. 4-én MTA Kézirattár K/78.) Ám Lengyel idézett leveleiből és az újságközlésekből az is kiderül, hogy a tervezett irodalmi társaság nem is teljesen érdekvédelmi jellegű lett volna, s így érthetően bosszanthatta Adyt még az is, hogy egy konzervatív írókat is szép számmal befogadó társaság Ambrussal az élén a modernség cégére alatt szervezkedett. Ebben az összefüggésben joggal írhatta le hírhedt cikkében: „Nincs közöm az úgynevezett magyar modernekhez, s az én állítólagos irodalmi lázadásom nem is lázadás.”

Még mindig problematikus azonban, hogyan lett Ady cikkének főszereplője éppen Hatvany, aki az írói szervezkedésnek csak egyik, nem is túl jelentős résztvevője volt. (Neve egyik tisztakar-tervezetben sem szerepel.) Az ugyanis nem kétséges, hogy a cikk Vaády Imre de genere Bajtsch gúnynev alá rejtett egyik szereplője csakugyan ő volt. Minden bizonnyal szerepe lehetett ebben a mecénás iránt érzett gyűlölet-szeretet pszichózisának is, de ésszerűbb magyarázatnak gondolom azt, hogy a cikkben parodizált beszélgetés valóban megtörtént Ady és a *Nyugat* két exponense között, s ezek egyike lehetett Hatvany. (A korabeli köztudat tudni vélte, hogy a másik szereplő, Kronstein A. Béla Ignotust fedi.) Ady prózai írásai, különösen az ilyen szubjektív indulatoktól fűtött cikkei sohasem nélkülözik az élményi kiindulást. Az a tény pedig, hogy Hatvany levelek sorában számol be Lengyel Menyhértnek az írói szervezkedésről és az Ambrus–Ady ügyről, önmagában is feltételezi, hogy Hatvanynak szívügye volt a dolog s valamiféle közvetítő szerepet vállalt benne, hiszen

az írói szervezkedés a *Nyugat* égisze alatt indult. Erről tanúskodik Lengyel levelén kívül az is, hogy a *Nyugat* nov. 1-i számában Ambrus tanulmánya mellett Schöpflin *A magyar író* c. cikke, a dec. 16-i számban pedig Bresztovszky Ernő *Művésznyomor és művészgőg* c. írása is az írói érdekvédelem problémáival foglalkozik.

Rejtélyesnek látszik azonban még továbbra is, hogy a visszaemlékezők közül senki sem említi a duk-duk ügy okai között az írói szervezkedést vagy Ambrus cikkét. Ez talán még megmagyarázható azzal, hogy a legilletékesebb, Hatvany annyira megbántódott, hogy saját személyi sérelmén túl minden más elhomályosodott előtte. A visszaemlékezők pedig, — akik többségükben a *Nyugat* legbelsőbb köreitől elég távol álltak — mint láttuk, elfogadták az ő magyarázatát az ok és előzmény nélküli, kívülről sugalmazott afférről.

Kevésbé érthető, hogy maga Ady sem említette soha nyíltan ezt az előzményt. Ám az akkoriban Érmindszenten élő költő bizonyára nem is volt a tervek minden részletébe beavatva, hiszen azok, mint Osvát feljegyzéseiből tudjuk, a legnagyobb titokban készültek. A Herczeg—Rákosi kombinációról feltehetően nem is tudott, mert ha tudott volna, akkor nyilván nemcsak Ambrus ellen emelt volna szót. Egyébként úgy vélem, hogy a *Nyugattal* való összes konfliktusai közül Ady ekkor maradt a leginkább magára, hiszen ilyen vagy olyan tartalommal, de mindenki magáévá tette az Ambrus elnöklete alatt működő irodalmi társaság tervét, s Adynak jogos volt az az érzése, hogy mindenki ellene fordult.

A *Nyugat* nov. 16-i számában megjelent, *Az én bűnöm* c. versében, mely nagyjából egyidejű fogantatású a duk-duk cikkel, még a kérdések formájában feltört döbbségtől sértődöttség az uralkodó motívum: „Mért dühöngnek énmiattam? — Olyan nagy bűn, hogy én voltam? — Hát kárhoztam, hát vétkeztem, / Mert másoknál külömb voltam? — Hát igazán ez a sorsa / Minden újnak, szépmerőnek?” És ez a sértődöttség cseng vissza, ugyancsak a bűn vezérszavával, de ironikusra fordulva a duk-duk cikkben is:

„... én nem vétkeztem, én nem vagyok olyan bűnös ember, mint önök hiszik: én csupán vagyok. Bűnnek elég bűn ez, de ez a bűn annyira hasonlít az eredendő bűnhöz, hogy nem volna szabad érte elkárhoztatni.”

A cikkben aztán egyre kíméletlenebbé és kegyetlenebbé válik az irónia, — az intellektus védekezése minden értelmetlen bántás ellen a tehetetlen magányosság állapotában. Hatvány érzékeny reagálása a cikkekre tehát teljesen érthető volt, s ez Adyt azonnal védekező, mentegetőző pozícióba kényszerítette. Ha a duk-duk cikk után tovább is vitázik, és a nyilvánosság előtt rejtett rugókat felfedi, akkor valóban bekövetkezett volna a szakadás a *Nyugat* táborában, Ady számára még sokkal rosszabb pozícióban, mint ahogyan három év múlva fenyegetett. A szervezkedés megghiúsulása után pedig már nem is volt célja a további vitának. És azt se feledjük el, hogy a duk-duk cikk nyomában azonnal felzúgott az ellenséges hallali, az üdv-rivalgás annak örömére, hogy a *Nyugat* táborában marakodnak (pl. *A Hét* nov. 22-i számában), és a nyilvánosság előtt is hangot kapott a holnaposok sértődöttsége (Juhász Gyula cikkével a *Független Magyarország* nov. 22-i számában). Ekkor kísértették meg Adyt a Petőfi Társaság tagságával is. Mindez nem kis mértékben határozta meg számára az egyedül lehetséges magatartást: megbékülni akár megalázkodás árán is.

Mielőtt megpróbálnám a fent elmondottak alapján a duk-duk ügy személyi ellentéteken túlmutató általánosabb jelentőségét fontolóra venni, szeretnék közelebbről megvilágítani még egy homályosnak látszó kérdést: Ady és Wolfnerék kapcsolatát.

Ady és a Singer és Wolfner cég

Hogy a kiadási viszonyok Magyarországon ez idő tájt igen rosszak voltak, arra nézve csak egyetlen dokumentumot idézünk a sajtóból. Az 1908 őszén induló *Család* c. folyóirat (szerk. Ruttkay György) nov. 16-i számában *Könyvekről*,

amelyek nincsenek címmel glosszát közöl, melyben többek közt így ír:

„Magyarországon beütött a könyvkrach . . . A könyvkiadó urak . . . amennyire lehetséges, könyveket egyáltalán nem adnak ki . . . A közönség nem vásárol könyvet, a könyvkereskedő tehát nem szaporítja kiadványainak számát a raktáron lévők rovására . . . Mikszáth, Herczeg, Gárdonyi, Molnár Ferenc és még egyik vagy másik író talán nem fogja megsínyleni ezt a nyomorúságot . . . A többi azonban kénytelen aprópénzre váltani tehetségét, és . . . a napi sajtó tárcájában tengődni.”

Ady első nagy kötete, az *Új versek* a Pallas Rt.-nél jelent meg, mely a BN nyomdája volt, mint Ady Lajos írja „e viszonyra való tekintettel, s még inkább a Löwenstein-Kúthy Arnold igazgató jóindulatából” (i.m. 114.). Ugyanezt mondja Ady is egy, Juhásznak 1906-ban írt levelében: „Én a Vészi pressziója és rábeszélése által jutottam volt a Pallashoz.” (Juhász Gyula: *Örökség I.* 326.) A *Vér és arany* már a Franklinnál jelent meg, ahol Gárdos Alfréd igazgató volt Ady jó embere. Később a fővárosi koronázási díjra pályázó költőt is segítette. A BN-val való szakítás után, de talán még inkább azért, mert az *Új versek* első kiadása még nem kelt el, a Pallas kiadó többé nem jöhetett szóba; a Franklin, mely ekkor elsősorban olcsó sorozataival (*Magyar Könyvtár, Olcsó könyvtár*) tartotta fenn magát, szintén nem tekinthette üzletnek Ady új kötetét (1910-ben is könnyen lemondott a *Vér és arany* új kiadásáról). Adynak tehát új kiadó után kellett néznie.

A Singer és Wolfner cég, mely ebben a dekonjunktúrák időben is sikeres vállalkozás maradt (nem utolsósorban népszerű folyóiratai, az *Új Idők*, *Magyar Lányok* és *Az Én Újságom* miatt), komoly üzleti fantáziát látott az ingyen reklámnak is beillő hangos harci zaj közepette bemutatkozó „moderneck”-ben. Nyilván ezért vállalta *A Holnap* első kötetének terjesztését bizományban. Mellesleg szólva a *Független Magyarország*-nak is voltak üzleti szempontjai *A Holnap* támogatásával (l. Emőd Tamás levelét Pogány Bélához. Közölve Pogány Béla: *Ady ír* c. írásában BH 1933. dec. 24.). Az üzleti cél érdekében

közlük lapjukban, az *Új Idők* okt. 11-i számában Antal Sándor előszavát *A Holnap* első kötetéhez, a következő meleg sorok kíséretében:

„Július havában Nagyváradon egy könyv jelent meg. Címe: *A Holnap*; tartalma: lírai versek; szerkesztője: Antal Sándor. Érdekes, értékes és mindenekfölött hasznos könyv. Egy darab irodalomtörténet a jelenből. Hogy mit hirdet, miért küzd, és milyen helyet kér, azt rövid, tömör hitvallásban Antal Sándor eleve megírta. Nem azonosítjuk magunkat a kis előszóval, de mégis úgy véljük, hogy leghelyesebb, ha egész terjedelmében közöljük. Beszéljen helyettünk és önmagáért. Ha túloz is, ha téved is, jóhiszeműen túloz és becsületesen téved.”

Ugyanebben a számban közlik Ady *Hepeshupás vén Szilágyban* és *Fölszállott a páva* c. versét, valamint egy Emőd és egy Juhász-verset. A nov. 1-i számban Balázs Béla, a nov. 8-iban pedig Emőd Tamás szerepel egy-egy verssel. Dutkától és Emődtől ezt megelőzően is jelent meg néhány vers. Mindez nem akadályozza meg a lap szerkesztőjét, Herczeg Ferencet, hogy — mint láttuk — az okt. 25-i számban ne bírálja elegáns fricskák kíséretében a holnaposokat, ami tökéletesen összefért egy liberális lap szerkesztési elveivel.

Remélhetőleg az eddig elmondottakkal sikerült megcáfolnunk a visszaemlékezők egy részének azt az állítását, hogy a duk-duk cikk sugalmazója Herczeg Ferenc volt. Ez azonban nem jelenti azt, hogy ne látnók: Herczegnek mégis van valami köze az ominózus cikkhez. Véleményünk szerint valóban az ő kritikája nyomán tört fel Adyból az utánzóik ellen amúgyis régóta gyűlő indulat és vált a duk-duk cikk egyik fő motívumává. Azt azonban ugyancsak látnunk kell, hogy Ady kapcsolata az *Új Idők*kel jóval megelőzte *A duk-duk affér* megjelenését, és nem a holnaposok háta mögött jött létre, hanem velük egyetértésben, hiszen együtt szerepeltek a lap hasábjain.

Minden jel arra mutat, hogy Ady tárgyalásai a Singer és Wolfner kiadóval ugyanebben az időben, tehát 1908 október elején kezdődtek (az első előleget a szerződés szerint okt. 3-án vette fel!), éspedig nem is minden zökkenő nélkül. Október-

ben írja Lédának Pestre: „Singer és Wolfnerékkal megakadtam. Beküldték a szerződésmintát, és én inkább ki se adom a könyvem. Eszerint nekik joguk van örök időkre minden egyes kiadáshoz 400 koronáért. Írtam nekik szigorúan, de a választ hasztalanul várom.” (AEVL 207.) A végleges szerződést nov. 9-én írta alá Érmindszenten, s ebben már némi engedmény található a fenti vitás pontra nézve; ui. „Abban az esetben. . . ha az első kiadás a megjelenés napjától számított három év alatt elfogyna, úgy a további kiadásokért nem 400, hanem 600 kor. . . fizetnek nekem kiadásonként.” (MTA K 18/II4). Ugyanebből a szerződésből az is kiderül, hogy a második előleget okt. 27-én vette fel Ady Budapesten, tehát akkor tárgyalhatott a duk-duk cikk megjelenéséről is Wolfnerékkal. Az eddig ismert adatok szerint okt. 24-től okt. utolsó napjaiig, november elejéig tartózkodott Pesten. Valószínűleg ez idő tájt zajlottak a cikket megelőző viták a *Nyugat* exponenseivel.

Végül még egy figyelemreméltó körülmény a Singer és Wolfnerékkal kapcsolatban. Az *Illés szekerén* kötetben megjelenhetett az a kilenc Népszava vers, mely a *Vér és arany* periódusában íródott, de abból kimaradt (*Az utca éneke* ciklus). Nagy engedményeket tehát nem tehetett Ady Wolfneréknek, mert ugyan mi lehetett fontosabb a magyar progresszió szempontjából 1908-ban, mint hogy Ady Endre kötete forradalmi verseinek gyűjteményével megjelenhetett.



Összegezve a fent mondottakból adódó tanulságokat, mindenekelőtt megállapíthatjuk, hogy a duk-duk affér, bármilyen szerencsétlen formában zajlott is le, mégsem kicsinyes, személyes érdekű torzsalkodás volt, nem véletlen színtere a szereplők egyéni jellempróbájának. De nem is az irodalmi reakció jól átgondolt politikai manőverezése volt abból a

célből, hogy Adyt leválasszák a *Nyugat* táborából. Akik az utóbbi magyarázatát adják a duk-duk ügynek, nemcsak ott vétik el, hogy leegyszerűsítve következtetnek vissza az okozatból az okra, de túlbecsülik a reakció tudatosságát is, és anticipálják a *Nyugat* későbbi monopolszerepét az irodalmi forradalom irányításában.

Véleményünk szerint a duk-duk affér mély belső, elvi ellentétek szükségszerű kirobbanása volt Ady és a *Nyugat* vezérkara között, talán a legsúlyosabbika azoknak az összeütközéseknek, melyeknek háttérét Lukács György tömören így fogalmazta meg: „kényszerű szövetség olyanok között, akik alapvető kérdésekben nem értenek egyet.” És ha hatását végeredményben mégis pozitívan értékeljük, emellett a következő indokok szólnak:

I. Amit a *Nyugat* és *A Holnap* csak elindított, az a duk-duk ügy hatására befejezett tény lett: Magyarországon divatba jött az irodalom. És bár ennek a divatnak számos irodalmon kívüli és nem éppen épületes kinövése is volt, mégis csak az lett az eredménye, hogy széles körben vitatták a modern irodalom kérdéseit, ami azelőtt elképzelhetetlen lett volna. Ha túloz is, sok tekintetben jellemző Pogány Béla cikke a *Független Magyarország* 1909. jan. 21-i számában, melyből az alábbi sorokat idézzük:

„Hozsannás, gyönyörű napjait éljük a magyar irodalomnak. A fiatalokról beszél mindenki... És csudálatos — ma ott állunk, hogy irodalomról beszél még a közönség is. Csatás, kurjantásos hetünk voltak. Szidták, védték a fiatalokat. Káromkodtunk és csókolóztunk, vért csapoltunk és aranyat szórtunk. Szép ez így, ebben a magasztos részegségben élni, marakodni és szeretkezni.”

De hivatkozhatunk Adyra is, aki ugyancsak leszögezi: „Jelent ez valamit, hogy az irodalom ma Magyarországon még azokat is izgatja, akiknek nem kell.” (*Irodalmi háborgás és szocializmus.*) Társadalmi ügygé vált tehát az irodalom. Ezért volt lehetséges, hogy a nehezen induló társadalmi erjedés átmenetileg irodalmi harc formáját ölthette, s ezzel előkészí-

tette azt a jelenséget, amit Ady „magyar lelkek forradalmának” és „lelki megalomániának” nevezett.

2. Azzal, hogy a duk-duk ügy lappangó elvi ellentéteket robbantott ki Ady és a *Nyugat* között, mindkét fél előtt tudatosította is azokat, az a tény pedig, hogy az összecsapás Ady személyes meghurcoltatása ellenére elvi kérdésekben mégis az ő győzelmével végződött, végső soron a kényszerű szövetség megszilárdításához vezetett, ami jelentős taktikai eredmény volt az új irodalom győzelméért vívott harcban.

A *Nyugatban*, mely Ignotusszal az élén mindvégig inkább védelmi harcot folytatott a perzekútor esztétika ellen, az új irodalom jogaiért, állandóan ott kísértett a kompromisszum szelleme. Gondoljunk csak olyan megnyilvánulásaira, mint Beöthy Zsolt üdvözlése vagy Ambrus főmunkatársi státusza a lapban. Az Ady ellenére szervezkedő „modern” irodalmi társaság s abban a konzervatív elemek vezető szerepe feltehetően alkalmas lett volna arra, hogy tompítsa, esetleg el is simítsa az egyre élesedő ellentéteket az új irodalom és a hivatalos irányzat között. Nem állítjuk, hogy ez szükségszerűen vezetett volna az irodalmi forradalom meghiúsulásához, de mindenesetre megnehezítette volna és esetleg évekkel elhalasztotta volna annak győzelmét. A duk-duk affér azzal, hogy megakadályozta a szervezkedést, hozzásegített a frontok tisztázásához és polarizálásához, visszavonhatatlanná tette és széles körökben tudatosította a magyar irodalom két táborra szakadását, nemcsak úgy, hogy a reakció támadásait újra élesztette — mert a duk-duk után soha nem látott mértékben újultak meg a támadások, piszkolódások és gúnyolódások, Rákosi Jenő is csak ekkor lépett pástra *A Holnap* ellen —, hanem úgy is, hogy világossá tette Ady és a *Nyugat* egymásra utaltságát. Bármilyen paradoxul hangzik is, a duk-duk után Ady is jobban azonosította magát a *Nyugattal*, Fenyő találó kifejezésével „befelé is vállalta”. A *Nyugat* részéről pedig Ignotus foglalja össze legszebben a duk-duk ügy pozitív tanulmányát egy Adyhoz írt levelében:

„Azt pedig, hogy az ember hová és kihez tartozik, nem ő maga határozza meg. Vagyunk most ebben az országban egypáran, akik akkor is összetartoznánk, ha lenéznők egymást és undorodnánk egymástól.” (MTA K 7/80)

Másik kérdés, hogy az így megszilárdult szövetség természetesen újra csak átmeneti volt, hiszen nem szüntette meg, csak időlegesen elsimította az ellentéteket. A szakadás lehetősége Ady és a *Nyugat* közt ismételten felmerült, így például 1911-ben az irodalompolitikai vitában. És az sem lehet véletlen, hogy ott is személyes jelleget ölt majd a nagyon is elvi vita.

3. Végül segített megérelni az affér Adyban is két dolgot. Bár előtte az első perctől fogva nem volt kétséges az irodalmi harcok politikai háttere, mégis csak a duk-duk ügy nyomán felélénkült csatazajban mondja ki először határozottan, hogy „az új, elátkozott (ráadásul nem is politikai programmal dolgozó) magyar irodalom: valószínű előfutárja Magyarország megkésett, de most már nem sokáig halasztható, szociális átalakulásának”. (*Irodalmi háborgás és szocializmus*) Az ügy másik tanulsága pedig Adyra nézve az, hogy új, tartósabb szövetségesek után kell néznie. Ekkor fordul egyre határozottabban a munkásokhoz: az „úri viharból” hozzájuk menekül, s nekik kínál eltéphetetlen, sorsrendelte szövetséget.